

Χαίρος και Θάψι

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

• ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΠΑΓΑΝΕΛΗΣ: *Προς τα Τσουμέγκα* • ΕΙΡΗΝΗ ΣΙΟΝΤΗ: *Το πανηγύρι, οι πανηγυριώτες και άλλα τινά...* • ΜΠΑΜΠΗ ΚΑΡΑΛΗ: *Αφαιρώντας το χρώμα μέχρι την αλήθεια* • Συνέντευξη με τον ΚΩΣΤΑ ΜΠΑΛΑΦΑ: «Είναι δύσκολη τέχνη η φωτογραφία, γιατί είναι εύκολη»

• Πίσω στα 1958, στην ίδρυση του συλλόγου • ΕΥΑΝΘΙΑ ΝΤΑΒΑΝΤΖΗ: *Στις υπώρειες των Τζουμέγκων* • ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΦΛΟΥΔΑΣ: *Προτάσεις για την ανάπτυξη της περιοχής των Τζουμέγκων* • ΕΥΑΝΘΙΑ ΝΤΑΒΑΝΤΖΗ: *Στον καιρό του θερισμού* • Γράμμα από ένα νησιώτη

αφιέρωμα

• ΚΩΣΤΑΣ ΑΓΓΕΛΗΣ: *Ο προφητικός λόγος του πατρός Κοσμά του Αιτωλού και η ανάγνωση προφητειών σήμερα* • ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑΣ: *Η προσφορά του Πατροκοσμά στην παιδεία* • ΚΩΣΤΑΣ ΝΤΑΒΙΣΚΑΣ: *Κοσμάς ο Αιτωλός, η διαδρομή ενός προδρομού*

ΧΑΟΣ και ΟΨΗ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΧΑΟΣ ΚΑΙ ΟΨΗ. Τρίμηνη πολιτιστική έκδοση. *Ιδιοκτησία – έκδοση:* Σύλλογος Κυψελιωτών Άρτας (στην Αθήνα) «Ο Άγιος Κοσμάς». Συνεργάζεται η Αδελφότητα Κυψελιωτών Άρτας (στην Άρτα) «Ο Άγιος Γεώργιος». *Υπεύθυνος σύμφωνα με το νόμο:* Γιώργος Μακαβέλος. *Διευθύνεται από συντακτική επιτροπή:* Μπάμπης Καραλής, Κώστας Νταβίσκας, Ειρήνη Σιόντη. *Διορθώσεις:* Ευανθία Νταβαντζή. *Σχέδια, εικονογράφηση:* Μπάμπης Καραλής. *Διεύθυνση, συνδρομές, embάσματα, συνεργασίες:* Φαιδριάδων 129, 113 64, Αθήνα, τηλ. 86 22 703.

Φωτοστοιχειοθεσία, σελιδοποίηση: Ιδεότυπο, Θεμιστοκλέους 37, τηλ. 36 26 319. *Φίλιμ:* Αλφάβητο, Καλλιδρομίου 36, τηλ. 64 50 552. *Εκτύπωση:* Αντρέας Μποτζάκης, Τζαβέλλα 10, τηλ. 33 01 604. *Συνδρομή (για 4 τεύχη) εσωτερικού:* 2.000 δραχ., εξωτερικού 3.500 δραχ. *Τιμή τεύχους:* 500 δραχ. *Διάθεση:* Αθήνα: Εκδόσεις-Βιβλιοπωλείο «Βιβλιογονία», Ακαδημίας 57, 106 79, Αθήνα, τηλ. 36 34 550 – Εναλλακτικό βιβλιοπωλείο «Κομμούνα», Θεμιστοκλέους 37, Αθήνα, τηλ. 36 02 644. Θεσσαλονίκη: Βιβλιοπωλείο «Συνάντηση», Καμβουνίων 6, 54 621, τηλ. 231 384

ΧΑΟΣ ΚΑΙ ΟΨΗ • ΤΕΥΧΟΣ 1 • ΑΘΗΝΑ • ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ 1993

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 4. της Συντακτικής Επιτροπής
- 5. Σπυρίδωνος Παγανέλη: *Τα Τσουμέρκα*
- 8. Γιάννη Καραμπούλα: *Η προσφορά του Πατροκοσμά στην παιδεία*
- 11. Κώστα Νταβίσκα: *Κοσμάς ο Αιτωλός, η διαδρομή ενός προδρομού*
- 14. Κώστα Αγγέλη: *Ο προφητικός λόγος του πατρός Κοσμά του Αιτωλού και η ανάγνωση προφητειών σήμερα*
- 18. Ειρήνης Σιόντη: *Το πανηγύρι, οι πανηγυριώτες και άλλα τινά...*
- 22. Μπάμπη Καραλή: *Αφαιρώντας το χρώμα μέχρι την αλήθεια*
- 23. Συνέντευξη με τον Κώστα Μπαλάφα: *«Είναι δύσκολη τέχνη η φωτογραφία, γιατί είναι εύκολη»*
- 30. *Πίσω στα 1958, στην ίδρυση του συλλόγου*
- 32. Ευανθίας Νταβαντζή: *Στις υπώρειες των Τζουμέρκων*
- 34. Λευτέρη Φλούδα: *Προτάσεις ανάπτυξης της περιοχής των Τζουμέρκων*
- 38. Ευανθίας Νταβαντζή: *Στον καιρό του θερισμού*
- 40. *Γράμμα από ένα νησιώτη*

Βαδίζοντας μονάχοι στους γκριζούς δρόμους αυτής της πόλης, γεμίζει το μυαλό εικόνες και σκέψεις και η καρδιά ανέκφραστες ανάγκες που πηγάζουν απ' την Ηπειρώτικη καταγωγή. Εμείς, οι απόγονοι των Αθαμάνων, ξεκινώντας από τη Χώσεψη, του Χάους την Όψη και ευρισκόμενοι στην πνιγηρή τσιμεντένια πολιτεία σκεφτήκαμε να σπάσουμε τη σιωπή μας εκφράζοντας απόψεις, ψάχνοντας λύσεις, κάνοντας προτάσεις πρώτα μεταξύ μας και κατόπιν μ' εσάς μέσα απ' τις σελίδες αυτού του περιοδικού.

Ατέλειωτες ώρες συζητήσεων και προβληματισμού, διαφωνιών και συγκλίσεων, κειφιού και κόπωσης, αβεβαιότητας και εμπιστοσύνης στις δυνάμεις μας και πάντα με τη στήριξη και την αισιοδοξία του Δ.Σ. του συλλόγου μας, βλέπουμε με ικανοποίηση να συγκεράζονται σήμερα εδώ στο Χάος και Όψη.

Έτσι νιώθουμε περισσότερο κοντά στις ρίζες μας και λιγότερο μετέωροι σε σχέση με την ανάγκη της αντάμωσης και της έκφρασης και με τη μετάβαση από το «είναι» στο «γίγνεσθαι».

Αυτή η αισιοδοξία μας πηγάζει από την πίστη μας πως η γνώση του παρελθόντος είναι ίσως το πιο γερό θεμέλιο για τη γνώση του παρελθόντος και τη βελτίωσή του· ίσως αξίζει να ανατρέξουμε στο χρόνο ψάχνοντας την ιστορία και την παράδοση της γενέτειρας γης μας, και πως γυρίζοντας πάλι στο παρόν μπορούμε να της δώσουμε καλύτερες δυνατότητες, όπως και σ' εμάς τους ίδιους, ζωής και έκφρασης. Κι όλα τούτα γιατί έχουμε ανθρώπους να προσφέρουν και γιατί πιστεύουμε στη συμμετοχή τους, πνευματικούς ανθρώπους και ανθρώπους της τέχνης με τη γνώση και τη δημιουργία τους, απλούς ανθρώπους με τη λαϊκή σοφία, τη διορατικότητα και την καλή διάθεση και νέους ανθρώπους με τον ενθουσιασμό και το πάθος τους. Γι' αυτών των τελευταίων την πρόοδο και την αναζήτηση διεξόδων στις ανάγκες και στους προβληματισμούς τους θα θέλαμε να συμβάλλουμε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Έτσι νιώθουμε πως, μ' όλους αυτούς, και μέσα από το περιοδικό και υπάρχον ανοιχτά χρώματα για τη ζωή μας ως Ηπειρωτών και τα βουνά μας –τα Αθαμανικά όρη– μας χαμογελούν και μας περιμένουν –τόρα εν όψει καλοκαιριού– ίσως με περισσότερη λαχτάρα.

Η Συντακτική Επιτροπή

Τα Τσουμέρκα

Ἄνηρχόμην πρὸς τὰ ὑψηλὰ ὄρη τῶν Τσουμέρκων. Εἰς μικρὸν προγενεστέραν ἐποχὴν, τὰ περίοπτα ταῦτα ὄρη εἶχον δώσει τὸ ὄνομά των εἰς τὴν δευτέραν ἐπαρχίαν, ἐξ ἧς συνέκειτο ὁ νομὸς τῆς Ἄρτης. Βραδύτερον κατηργήθη ἡ ἐπαρχία, καὶ ὁ φερώνυμος νομὸς ἔμεινεν ἑνιαῖος.

Ἐφθασα ἐφ' ἀμάξης, εἰς τὸν ὄραν ἀπέχοντα σταθμὸν τοῦ Πλατανορρέυματος. Ἐκεῖθεν ὁ τροχὸς εἶναι ἄγνωστος· ἐπιβαίνων δὲ ἡμιόνου, ἠρξάμην προσαναβαίνων τὸν ἀνωφερῆ δρόμον, ἔρμαιον ἐντελῶς τῶν ἰδιοτροπιῶν τοῦ ὑποζυγίου. Ἡ πρὸς τὸν σταθμὸν τῆς Καλενδίνης κάθοδος εἶναι ἐπίπονος· ἀλλὰ τὰ δάση, ἅτινα ἐντεῦθεν ἄρχονται πυκνότερον φυόμενα, μετριάζουσι τὸ δυσάρεστον συναίσθημα. Ἐκεῖθεν τῆς Καλενδίνης, ἀνέρχεται σταθερῶς ἡ ὁδός, πρὸς τὸν νυκτερινὸν σταθμὸν τοῦ Κρυονερίου. Ἀναπολῶ εἰσέτι τὸ κάλλος τοῦ γραφικοῦ ἐκείνου δρόμου. Ἐκτάσεις ἀτελεύτητοι, λόφοι κυματοειδεῖς, βουνὰ ὑψηλὰ ἀνέπτυσσον, ἐν μεγαλοπρεπείᾳ καὶ καλλονῇ, τὴν χλοάζουσαν στολὴν των. Ἐνίοτε, ἀπὸ τὸ χειλὸς τῆς ὁδοῦ, ἤρχιζε χαίνουσα πρὸς τὸ βάθος ὑπερμεγέθης χαράδρα. Ἀπὸ τοῦ πυθμένος αὐτῆς, ἐξώρμα πρὸς τὸ ὕψος, ἡ ἀντίθετος παρεῖα, μετὰ τινος δέους δέ, ὅπερ ὅμως κατέπνιγεν ἡ ἐκ τῆς ἐντυπώσεως ἡδονή, προσέβλεπέ τις τὰ βάραθρα ἐκεῖνα, στενὰ κάτω, εὐρέως διαπλατυνόμενα ἄνω, πλούσια εἰς ἄγρια δένδρα, δαυιλέστατα εἰς χαμηλοτέρας αὐτοφυεῖς βλαστήσεις, ἄφθονα εἰς σχοίνους, εἰς ἐρείκας, εἰς κομαρέας, σπαργῶντα εἰς θάμνους χλοερούς, στιλπνοὺς καὶ συνηρεφεῖς, ἐπιστρωννύοντας καὶ ζωννύοντας τοὺς κορμούς τῶν δένδρων, καὶ συνεχῶς στιζομένους ὑπὸ ἀνθέων ἅτινα, ἰδιορρύθμως συμπλεκόμενα πρὸς τοὺς θάμνους, ἀνεῖρπον φιλοπαιγμόνως πρὸς τὰ φυλλώματα, ἐξικνούμενα ἄχρι τῶν πρώτων κλαδίσκων τῆς δρυός, καὶ τῶν ἄλλων δένδρων. Οὐχὶ εἰς ἐμέ, τὸν ἐκ τῆς λεπτογαίου Ἀττικῆς ἐρχόμενον, ἀλλὰ καὶ εἰς ὀφθαλμὸν εἰθισμένον εἰς θέαν δασῶν, ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ προξενήσῃ αἴσθησιν ἡ ὠραία ἐκείνη εἰκὼν τοῦ ἀγρίου δάσους, καὶ τῶν βαθυτάτων κρημνῶν καὶ ἀπορρώγων, ἀπὸ τὰς ἀπροσίτους πλευρὰς καὶ κορυφὰς τῶν ὀποίων ἐξέτεινον, ὑπὲρ τὴν ἄβυσσον, τοὺς σφριγῶντας κλάδους αὐτῶν, πυκνὰ καὶ ὑψηλὰ δένδρα.

Ὅταν χωρήσῃ τις ἱκανῶς πρὸς τὰ ὕψη τῆς μακρᾶς ὁδοῦ, καὶ ἄρξῃται κατερχόμενος πρὸς τὴν ἀντίθετον πλευρὰν τοῦ ὄρους, βλέπει αἴφνης, ἀριστερόθεν τῆς πορείας αὐτοῦ, τὸν Ἄραχθον, διὰ πόρου στενοῦ κυλίωντα, διὰ χθαμαλῶν ἀκτῶν, καί, συχνότερον, διὰ δυσβάτων κρημνῶν, τὰ ἄφθονα ὕδατά του, ἅτινα, ἐκ τῆς στενότητος τῶν πόρων, ἀφ' ὧν διέρχεται ἑνιαχοῦ, φαίνονται καὶ πλουσιώτερα καὶ βαθύτερα. Εἰς τὴν ὄραν ἐκείνην τοῦ Ἰουλίου, τὸ φῶς κατήρητο ἀδρόν, προσπίπτον δὲ ἐπὶ τοῦ ρεύματος τοῦ ποταμοῦ, μετέτρεπεν αὐτὸ εἰς

έλασμα σπινθηροβολούντος άργύρου, κατακυλιόμενου και συναναμιγνυόμενου προς την χλοερότητα των πόρων, δι' ών κατεφέρετο. Ένίοτε, οί χαριέντως ιδιότροποι, και εύαρέστως αύθαίρετοι έλαφροί μαίανδροι του ποταμού, άνέστελον την πορείαν μου, ποθούντος άνετώτερον να τρυφήσω εις τó φαιδρόν έκεινο παίγνιον. Έβλεπον τότε τó ρεύμα καταλίπον άποτόμως την δεξιάν όχθην· κατά προτίμησιν δέ ώθούμενον προς την άριστεράν, να σπειροϋται εις ύγρās καμπύλας, και να ρέη άφροσκεπές δια της δρυμόδους εκείνης διασφάγος, ύπερ ήν, φερόμενα τὰ ψηγμάτια της ποταμίου δρόσου, έπεκάθηντο, ως έλαφρά κόνις άδαμαντίνη, προς τούς στίλβοντας χλοερούς κλάδους, τούς έγγύτατα προσκλίνοντας προς τās όχθας του ροχθούντος ρεύματος. Πρασίνη νησίς, αύτοδημιουργηθείσα άπο της ύγρās κοίτης, άνέθαλε τότε προλύπτουσα άχρι της έπιφανείας του ύδατος, εν τη σφριγώση χάριτι δημιουργίας πρωτογενοϋς. Περαιτέρω, ακρωτήριόν τι, όξυνόμενον κανονικώς, ώρμα να σφηνωθῆ, δόρατος δίκην, προς την τουρκικήν όχθην. Επίπεδος άπωτέρω ξηρά λωρίς, ύπο του ρεύματος άπονησουμένη, άνεφύετο αύτογνωμόμως, αναμένουσα να άφανισθῆ την έπαύριον, ότι ή ιδιοτροπία του ποταμού, διαφόρως έμπνεομένη και φερομένη, θα ήρέσκετο να παρασύρη την μόλις ρόδου ζωήν άριθμήσασαν μικροσκοπικήν εκείνην πλάσιν, ίνα δημιουργήσῃ νέαν κατωτέρω, δια να παρασύρη έξίσου και αύτην μετά μικρόν.

Ήτο νύξ σχεδόν, ότε ήγγίσαμεν προς τó Κρυονέρι. Εικόνες άγροτικάι, βουκολικής χάριτος μεσταί, έπεφοίτων άθρόαι τότε, δια της ήρεμίας και της σιωπῆς του νυκτερινου δρόμου. Οί χωρικοί προέβαλον άπο των φυτειών των άραβοσίτων· έδεξιοϋντο ήμās, και κατεσίγαζον δι' άπειλών τās ύποκώφους των κυνών ύλακάς. Κώδωνες ποιμνίου ήχουν άπωτέρω, και ύδατος βιαιοτέρα καταφορά, κατήλεγε την άκούραστον εκεί λειτουργίαν ύδρομύλου. Εις ώραν τοιαύτην διαφανοϋς σκότους, γαλήνης, και σιωπῆς, ό άνθρωπος αναισθήτως και ανεπαισθήτως συγκεντροϋται εν έαυτῶ, και τῶ κόσμῳ, όν ένδομύχως έδημιούργησε. Εις τόν ήθικόν εκείνον κόσμον, όπου κατά προτίμησιν διατρίβει και ζῆ, όπου άρέσκεται να διανύη, άθέατος άπο άδιακρίτως πολυπραγμονοϋντα όφθαλμόν, την τροχιάν των σκέψεων αύτου και των όνειρων... έαν έχη, έαν ειχε ποτε, και έαν, έχων, ήσθάνθη την όδύνην της άπωλείας των!

Ή άφιξις μας εις τόν σταθμόν Κρυονερίου, διέλυσε τās φαντασμαγορίας εκείνας. Κατεπίομεν, μορφάζοντες τραγικώς, τó αναπόδραστον «οϋζο», μίαν των χειρίστων πληγών του έπαρχιακου και άγροτικού βίου, και έξητήσαμεν επειγόντως να μās παρασκευάσωσι τὰ της τροφῆς και του ύπνου. Ένω έσπευδον ό Χατζῆς, εις έπιμελῆ άγραν όρνίθων, ιστάμενος έξω του χανίου έθεώρου τὰ περίξ. Ό Άραχθος έβόα άπωτέρω. Έκειθεν αύτου ύψοϋτο τó Ξεροβοϋνι, φερώνυμον όρος της Δούλης· άλλ' εις την έντεϋθεν περιοχήν έθαλε τó δάσος εις άπωτέραν ακτίνα. Τó σκότος ήτο βαθύ, διαυγές όμως, όπως πāσα σκοτία θερινή, εις τόν ουρανόν τουτον και τó κλίμα της Έλλάδος. Κατάκοποι, έκοιμήθημεν, οϋχι εν έπαρκει άναπαύσει, άφοϋ ανεπαρκέστερον έδειπνήσαμεν. Οί

εἰς τὰ ἀπώτατα τῆς Ἑλλάδος μέρη ἀποφασίζοντες νὰ ταξειδεύωσι, πρέπει νὰ λαμβάνωσι προκαταβολικῶς ὑπ' ὄψιν, ὅτι, ἐπὶ τινὰ εἰσέτι χρόνον τοῦλάχιστον, οὐ μόνον λόγῳ ἀναπαυτικῆς συγκοινωνίας θὰ ὑποφέρωσι, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τροφῆς, ἰδίως δὲ καὶ ἐξαιρέτως λόγῳ ὕπνου, ὅπερ καὶ τὸ σπουδαιότερον. Ἐννοῶ τὰς ἐπὶ πληρωμῇ διανυκτερεύσεις, οὐχὶ δὲ τὴν ἰδιωτικὴν φιλοξενίαν, ἣν τινὰ οὐδαμῶς δικαιούται τις νὰ ψέξη, ὅσον καὶ ἂν τυγχάνη ἀτελής, ἀφοῦ εἶναι ἐγκάρδιος.

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΠΑΓΑΝΕΛΗ

ΠΑΡΕΡΓΑ ΦΥΛΛΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΣΑΡΩΝΙΚΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΜΠΡΑΚΙΚΟΝ

Η ΑΡΤΑ

ΤΑ ΤΣΟΥΜΕΡΚΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ,,

1905

Γιάννης Καραμπούλας

Η προσφορά του Πατροκοσμά στην παιδεία

ΜΕ ΤΗΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΕΡΗΜΩΣΗ που ακολούθησε την άλωση της Πόλης (1453), ο λαός βυθίστηκε στο σκοτάδι της αγραμματοσύνης και της αμάθειας. Στις δύσκολες αυτές στιγμές εμφανίστηκε ο λαϊκός διαφωτιστής Κοσμάς ο Αιτωλός, για να εκπληρώσει κρίσιμη ιστορική αποστολή και κατόρθωσε να κατευθύνει τα συγκεχυμένα ρεύματα της εποχής του και να προπαρασκευάσει, όσο κανείς άλλος εθναπόστολος ή εθνομάρτυρας, τη νεοελληνική Αναγέννηση και Επανάσταση.

Ο Κοσμάς ο Αιτωλός –Πατροκοσμάς για τους ανθρώπους της υπαίθρου– στάθηκε, για κείνους τους δύσκολους καιρούς, ο σοφός παπάς και ο γνήσιος δάσκαλος. Κατακλείδα όλων του των λόγων και των προσπαθειών είχε πάντοτε στα χείλη του την προτροπή της ίδρυσης σχολείων. Θεωρούσε τη μόρφωση σαν βασικό και απαραίτητο θεμέλιο της αναγέννησης. Το ξύπνημα της εθνότητας αποτελούσε ζήτημα εκπαίδευσης της νέας γενιάς. Πρώτος είχε πιστέψει βαθιά, πως τα αγαθά της παιδείας μπορούσαν να συντηρήσουν και να αναζωογονήσουν τον ελληνισμό: «χωρίς σχολείον περιπατούμεν εις το σκότος» έλεγε. Μόνο 3 από τις επιστολές του Κοσμά δεν είναι αφιερωμένες στην παιδεία.

Βλέποντας τη φρικτή αμάθεια, που βασίλευε παντού, σαν συμπλήρωμα της θρησκευτικής και κοινωνικής διδασκαλίας του, έβαζε την εκπαίδευση. Μια εκπαίδευση για όλον το λαό. Για το λόγο αυτό επέκρινε εκείνους που τη μόρφωσή τους την προσέφεραν μόνο στους άρχοντες, για να κερδίσουν πλούτη ή αξιώματα: «Εκείνοι που σπουδάζουν έχουν χρέος να μην τρέχουν σε αρχοντικά και σε αυλές μεγάλων, για ν' αποκτήσουν πλούτη και αξιώματα, αλλά να διδάσκουν τον κοινό λαό, που ζει με μεγάλη απαιδευσία και βαρβαρότητα, για ν' αποκτήσουν μισθόν ουράνιο και δόξα αμάραντη».

Δεν τον έμελλε τόσο για τ' ανώτερα μαθήματα. Ο πρακτικός του νους διέκρινε καθαρά την τότε κατάσταση: έπρεπε τα παιδιά να μαθαίνουν λίγα, μα στερεά πράγματα. Απ' όπου περνούσε ρωτούσε: «Έχετε σχολείον εδώ εις την χώρα σας να διαβάζουν τα παιδιά;» κι επειδή συνηθέστατα του απαντούσαν: «Δεν έχουμε άγιο του Θεού» τους προέτρεπε: «Να μαζευτείτε όλοι να κάμετε ένα σχολείο καλόν, να βάλετε και επιτρόπους να το κυβερνούν, να βάνουν διδάσκαλον να μανθάνουν όλα τα παιδιά γράμματα, πλούσια και φτωχά... Αν δεν ήτο σχολείον, πού ήθελα μάθει εγώ να σας διδάσκω;». Κι όταν ο Κοσμάς μιλούσε για σχολεία, δεν εννοούσε να χτίζονται κτίρια. Εννοούσε κάποιο σπίτι ή κάποια εκκλησία, όπου θα μαζεύονταν τα παιδιά με τον δασκαλόπαπα. Στις επιστολές του δίνει συμβουλές στους επιτρόπους για τη συντήρηση των σχολείων, που ίδρυσε ο ίδιος. Μιλάει για

δωρεάν παιδεία και τα έξοδα να καταβάλλονται από χρήματα που θα συγκεντρώνουν με έρανο ή από τα βακούφια από τα έσοδα των εκκλησιαστικών κτημάτων.

Η διδασκαλία του στηρίχτηκε βασικά στην καταπολέμηση δύο εχθρών: «Ο ένας, λέει σε μια διδαχή του, είναι ο Πάπας και ο έτερος αυτός, όπου είναι εις το κεφάλι μας (εννοώντας τους Τούρκους)». Πίστευε στην ανθενωτική ιδέα και θεωρούσε υπεύθυνους τους Δυτικούς για την απομόνωση της ανατολικής εκκλησίας και του Βυζαντίου, που τελικά έμεινε αβοήθητο και έτσι υπέκυψε στη μοίρα του. Για το λόγο αυτό δε ζητούσε μια οποιαδήποτε παιδεία, αλλά μια παιδεία καθαρά ελληνοκεντρική που θα βοηθούσε τον απλό λαό να συνειδητοποιήσει τη δεινή θέση του αλλά και να μην αποκοπεί από τις ρίζες του ελληνικού πολιτισμού και της ελληνικής σκέψης. Ο κίνδυνος του εξισλαμισμού, που φούντωσε μετά τα Ορλωφικά και της εξαφάνισης της ελληνικής γλώσσας ήταν όσο ποτέ υπαρκτός. Με ιερό πάθος ρίχνεται στον αγώνα για τη διάσωση της ελληνικής γλώσσας λέγοντας: «Όποιος χριστιανός, άνδρας ή γυναίκα, υπόσχεται μέσα στο σπίτι του να μην κουβεντιάζει αρβανίτικα, ας σηκωθεί πάνω να μου το πει κι εγώ θα πάρω όλα τα αμαρτήματά του εις τον λαιμό μου...». Είναι χαρακτηριστικό εκείνο το «μέσα στο σπίτι του», γιατί φαίνεται ότι η περισσότερη ζημιά στη γλώσσα γινόταν μέσα στο σπίτι, που μιλούσαν μεταξύ τους και στα μικρά παιδιά αρβανίτικα.

Αλλά και ο ίδιος αντιμετώπιζε αρκετά γλωσσικά προβλήματα, αφού έπρεπε να ξεπεράσει πολλές τοπικές γλωσσικές ιδιορρυθμίες (βλάχικα, αρβανίτικα, που με το φτωχό τους λεξιλόγιο είχαν σχεδόν αντικαταστήσει την ελληνική

Ο Άγιος Κοσμάς, του Γ. Καρούσου στην Παναγίτσα Π. Φαλήρου

γλώσσα) και να γεφυρώσει τις διαφορές τους. Κατόρθωσε όμως να μεταφέρει τη φλόγα του σ' όλο τον ελληνισμό και στάθηκε η φωνή της εθνικής επιταγής για την καλλιέργεια ενός κοινού και σταθερού γλωσσικού οργάνου. Ο Πατροκοσμάς, αν και σπούδασε στην Αθωνιάδα σχολή, αν και διάβασε πολλά βιβλία δεν ήταν φιλόλογος ούτε γλωσσολόγος. Όλα αυτά υποτάχτηκαν απόλυτα στην ισχυρή Αποστολική του προσωπικότητα. Μιλούσε τη γλώσσα του λαού και ο λαός τη γλώσσα του Αγίου Κοσμά. Η παιδεία γι' αυτόν δεν ήταν σκοπός αλλά μέσον που φωτίζει το νου σαν τον ήλιο.

Στη διάρκεια των περιοδίων του, ίδρυσε 200 «κοινά σχολεία» (αντίστοιχα με τα δημοτικά, θα λέγαμε, που πρόσφεραν σε μεγάλη επιφάνεια του λαού στοιχειώδεις γνώσεις) και 10 «ελληνικά» (αντίστοιχα των γυμνασίων, που κάλυψαν ως ένα βαθμό την ανάγκη για ανώτερη μόρφωση) τα οποία λειτουργούσαν σε κεφαλοχώρια, κωμοπόλεις ή πόλεις. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω γεγονός από το οποίο φαίνεται ότι αν και ο Κοσμάς ο Αιτωλός ήταν αγωνιστής της χριστιανικής πίστης και της θρησκείας έδινε προτεραιότητα στην ίδρυση σχολείων παρά στην ίδρυση εκκλησιών. Στη Χειμάρρα, όταν είπαν οι κάτοικοι ότι δεν είχαν τα μέσα να συστήσουν σχολείο και να το συντηρήσουν, τους πρότρεψε να γκρεμίσουν όλες τις εκκλησίες εκτός από μία, των Αγίων Πάντων και τις περιουσίες τους να τις χρησιμοποιήσουν για τη συντήρηση του σχολείου. Κανένας όμως δεν κινήθηκε. Και τότε ο ίδιος ο Κοσμάς ανέβηκε πάνω στη στέγη μιας εκκλησίας και άρχισε να τη γκρεμίζει. Έτσι συστήθηκε το σχολείο.

Ο Πατροκοσμάς υπήρξε ιεροκήρυκας, δάσκαλος του Γένους, φλογερός πατριώτης, εθνομάρτυρας, αυθόρμητος και γνήσιος άνθρωπος, αγωνιστής της πίστης και της ελευθερίας. Είναι ο Άγιος που έζησε και δίδαξε, όπως κανένας άλλος, γιατί ζούσε διδάσκοντας και δίδασκε ζώντας, αφού ο ίδιος γινόταν ζωντανό παράδειγμα θυσίας και προσφοράς. Πάλεψε με ανιδιοτέλεια για τη μόρφωση και την εθνική αφύπνιση του απλού λαού, προετοίμασε το έδαφος για το μεγάλο ξεσηκωμό του 1821 και ενεργοποίησε τις πνευματικές δυνάμεις που μπήκαν στην υπηρεσία του σκοπού αυτού. Ο απλός λαός, αψηφώντας τα τούρκικα φερμάνια, συγκεντρωνόταν μαζικά κι άκουγε ακούραστα και αχόρταγα τις διδασχές του. Τον αισθανόταν σαν δικό του άνθρωπο, απλό, ειλικρινή που τούλεγε πάντα την αλήθεια, αλλά τον τιμούσε και σαν άγιο. Γνωστό είναι εξάλλου το δίστιχο που ακουγόταν όταν κηρύχτηκε η Επανάσταση:

*«Βόηθα μας Άι-Γιώργη και συ Άγιε Κοσμά
να πάρουμε την Πόλη και την Αγιά Σοφιά».*

Κώστας Νταβίσκας

Κοσμάς ο Αιτωλός, η διαδρομή ενός προδρόμου

Ο ΚΟΣΜΑΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ, με το κοσμικό όνομα Κώνστας και άγνωστο επώνυμο, επίσημα Άγιος της Ορθόδοξης Εκκλησίας από το 1961, απαγχονίστηκε απ' τους Τούρκους το 1779, μέρα Σάββατο.

Για τους ειδικούς μένουν ανοιχτά ο τόπος και ο χρόνος της γέννησής του. Ο ίδιος αναφέρει σε κάποια απ' τις διδαχές του: «*Εμένα η πατρίδα η γήινος, η ματαία είναι το χωρίον που λέγεται Απόκουρον από την επαρχίαν του Αγίου Άρτης*». Το Απόκουρον γεωγραφικά τοποθετείται στο ορεινό τμήμα της Τριχωνίδας, του νομού Αιτωλίας και Ακαρνανίας.

Πιθανή χρονολογία της γέννησής του θα πρέπει να δεχτούμε το 1714, όπως μαρτυρεί ο πρώτος βιογράφος και σύγχρονός του –αυτήκοος μάρτυς των διδαχών του– αγιορείτης Νικόδημος. Ο ίδιος αναφέρει πως ο Κοσμάς «*ήτο από την Αιτωλίαν από ένα μικρό χωρίον ονομαζόμενον Μέγα Δέντρον*». Με αυτή την άποψη άλλωστε συμφωνούν και οι περισσότεροι μελετητές.

Ο Κοσμάς έλαβε τη στοιχειώδη μόρφωση σε μικρή μάλλον ηλικία απ' τον ιεροδιάκονο Γεράσιμο Λύτσικα, στη Σιγδίτσα Παρνασσίδας. Στα είκοσί του σύμφωνα πάντα με τους μελετητές διδάσκεται τα γραμματικά, την εγκύκλιο δηλαδή μόρφωση από τον ιερο-

διάκονο Ανανία ενώ παράλληλα δίδασκε ως υποδιδάσκαλος.

Μερικά χρόνια αργότερα έφυγε για την Αθωνιάδα σχολή του Αγίου Όρους, όπου τελείωσε τα γραμματικά και παρέλαβε την λογικήν με δασκάλους τον Π. Παλαμά, τον Νικόλαο Τζαρτζούλη και τον Ευγένιο Βούλγαρη.

Στο Άγιον Όρος «*επήγα και έκλαιγα δια τες αμαρτίες μου 17 χρόνους*» λέει ο ίδιος, όπως και για τη μόρφωση που απόκτησε εκεί: «*Εγώ εις το σχολειόν έμαθα εικοσιτέσσερα γράμματα... Έμαθα και πέντ' έξη ελληνικά κι έμαθα πολλών λογίων γράμματα εβραϊκά, τούρκικα, φράγκικα και απ' όλα τα έθνη, και πολλά τα εδιάβασα*».

Σε άλλο σημείο «*εγώ Χριστιανοί μου έφθειρα την ζωή μου εις την σπουδήν. Σαράντα, πενήντα χρόνια εγώ εδιάβασα και περί ιερέων και περί ασεβών και περί αθέων και περί αιρετικών, τα βάθη της σοφίας ερεύνησα*».

Μέσα απ' τους λόγους του Κοσμά βλέπουμε νάχει πάρει μια γενική μόρφωση και πώς περνούσε μελετώντας το υπόλοιπο του βίου του. Ποιο ακριβώς είναι το περιεχόμενο της μόρφωσής του δε γνωρίζουμε. Εκτός των όσων ο ίδιος λέγει στις διδαχές του (τα κηρύγματα που κατά τόπους εκφωνούσε) φαίνεται να μελέτησε την Παλαιά Διαθήκη, τους Πατέρες, τα λειτουργι-

κά βιβλία της ορθόδοξης εκκλησίας, τα συναξάρια των Αγίων και διάφορες θρησκευτικές φυλλάδες, απ' όπου αντλούσε λαϊκές παραδόσεις για τον Ιούδα και τους Εβραίους. Ο Μενούνος (φιλολογικός μελετητής του Π. Κοσμά) πιστεύει πως μελέτησε και δέχτηκε την επίδραση της αρχαιοελληνικής γραμματείας.

Προς το τέλος του 1760 εγκαταλείπει τη Μονή Φιλοθέου. Είναι περίοδος προβληματισμού και της προσωπικής του ευθύνης για τη θρησκευτική αφύπνιση του κόσμου.

«Διαβάζοντας το Άγιον και Ιερόν Ευαγγέλιον ευρήκα μέσα πολλά και διάφορα νοήματα τα οποία είναι όλα διαμάντια, θησαυρός, πλούτος, χαρά, ευφροσύνη, ζωή αιώνιος. Σιμά εις άλλα ευρήκα και τούτον τον λόγον. Πως δεν πρέπει κανένας Χριστιανός άνδρας ή γυναίκα να φροντίζει δια του λόγου του μόνον πώς να σωθεί, αλλά να φροντίζει και δια τους αδελφούς του. Ακούγοντας κι εγώ αδελφοί μου ετούτον τον γλυκύτετον λόγον όπου λέγει ο Χριστός μας να φροντίζουμε δια τους αδελφούς μας με έτρωγε εκείνος ο λόγος μέσα εις την καρδίαν μου τόσους χρόνους ωσάν το σκουλήκι που τρώγει το ξύλον».

Ζητεί την άδεια του πατριάρχη Σεραφείμ Β' (του εκ Δελβίνου της Ηπείρου) και αρχίζει την κηρυχτική του δράση, *«λαμβάνοντας τας αγίας ευχάς άφησα την ιδικήν προκοπήν... και εβγήκα να διδάξω τους αδελφούς μου»* που θα συνεχιστεί μέχρι το θάνατό του το 1779.

Σύμφωνα πάντα με τα στοιχεία του Νικόδημου ο Κοσμάς έκανε μια πρώτη περιοδεία στην Ηπειρωτική Ελλάδα κι έφτασε στο Μεσσολόγι αφού πέρασε το Αγρίνιο και τη Ναύπακτο. Στο τέλος

του 1774 επιστρέφει στην Πόλη παίρνει άδεια απ' τον πατριάρχη Σωφρόνιο Β' και ξεκινά τη νέα του περιοδεία στα νησιά του Αιγαίου και Δουκάνησα (Κυκλάδες).

Επιστρέφει στο Όρος κατά το 1775 και μένει λίγο καιρό μελετώντας για να αρχίσει αμέσως μετά μίαν ακόμα περιοδεία, την τελευταία, στην Ήπειρο.

Σχετικά με τον αριθμό των περιοδειών οι γνώμες διχάζονται, άλλοι υποστηρίζουν πως είναι τρεις άλλοι τέσσερις. Όπως όμως και ν' αριθμηθούν γεγονός είναι πως διέτρεξε όλη την ηπειρωτική Ελλάδα ίσως και το βόρειο τμήμα της Πελοποννήσου. Άλλωστε οι ενθυμήσεις, οι τοπικές παραδόσεις και οι επιστολές μαρτυρούν ότι πέρασε από πολλές πόλεις περισσότερο ίσως από μια φορά.

Επειδή μάλιστα τα στοιχεία αυτά είναι άφθονα κυρίως στην Ήπειρο, όπου έριξε το μεγαλύτερο βάρος της προσπάθειάς του, κι όχι τυχαία επειδή οι αλλαξοπιστίες ήταν συχνές σε τούτη την περιοχή του Ελληνισμού.

Ο θάνατος τον βρίσκει στις 24 Αυγούστου του 1779. Η αιτία της θανάτωσής του είναι κάπως σκοτεινή. Φαίνεται πως οι Εβραίοι ήταν σοβαρά ζημιωμένοι απ' τη μεταφορά του παζαριού απ' την Κυριακή, που γινόταν ως τότε στο Σάββατο, μεταφορά που προκάλεσε ο Κοσμάς μετά τα κηρύγματά του: *«Και η ευγένειά σας πώς σας βαστά να κάνετε πραγμάτειες με τους Εβραίους. Εκείνο το κέρδος όπου εγίνεται την Κυριακή είναι αφορεσμένο ως κατηραμένο, βάνετε φωτιά και κατάρα εις το σπίτι σας κι όχι ευλογίαν... Εδώ πώς πηγαίνετε Χριστιανοί; Την φυλάγετε την Κυριακήν; Αν είστε Χριστιανοί να την φυλάγετε».*

Αλλά και οι λαϊκές αντιεβραϊκές παραδόσεις που αντλούσε και υιοθετούσε ο Κοσμάς: «Αν σου δώσει ο Εβραίος κρασί, είναι αδύνατον να μην το μαγαρίσει πρώτον, και αν δεν προλάβει να το κατουρήσει μέσα, θα πτύσει». «Όταν αποθάνει κανένας Εβραίος τον βάζουν μέσα σε ένα σκαφίδι μεγάλο και τον πλένουν με ρακί και κείνο το ρακί το φκιάνουν με μυριστικά και το πουλούν εις τους χριστιανούς εφθηνότερον δια να τους μαγαρίσουν».

Οι Εβραίοι λοιπόν δωροδόκησαν τον Κουρτ Πασά του Μπερατιού και ο τελευταίος διέταξε τη θανάτωσή του. Έτσι ο Χότζας τον οποίο επισκέφτηκε ο Αιτωλός για να πάρει άδεια να κηρύξει στην περιοχή του τον παρέδωσε σε μια ομάδα Τούρκων στρατιωτών που τον κρέμασαν σ' ένα δέντρο στο χωριό Καλικουτάσι, κοντά στο Μπεράτι δίπλα στον ποταμό Άψο.

Πηγαίνουν μοναχοί του μίαν ώρα και μισήν στράταν εις το ποτάμι και ξεπεζέψέ τον, και αυτός τους είπε να τον αφήσουν να προσευχηθεί και καθώς επροσευχόταν ευλόγησεν τον κόσμον

σταυροειδώς. Κι εκεί ήταν ένα δέντρον, και εβγάζοντας το σκοινίον από το άλογον, έτσι τον έδεσαν από τον λαιμόν και τον έπνιξαν. Και του είπαν πρωύτερα να του δέσουν τα χέρια και δεν του τα έδεσαν κι έτσι παρέδωκεν την ψυχήν εις χείρας του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού, και ευθύς τον εγύμνωσαν απ' όλα τα φορέματα όπου είχεν έξω από ένα παλαιοβράκι όπου δεν το έβγαλαν και τον έρριψαν στο ποτάμι.

Ύστερα επήραν θέλημα οι χριστιανοί να τον εβγάλουν και εγύριζαν με καμάκια και με δίχτυα και δεν τον εύρισκαν. Ύστερα ένας παπάς, Μάρκος ονόματι, κάμνει τον σταυρόν του και πηγαίνει με το μονόξυλον, και –ώ του θαύματος!– ευθύς εφάνη εις το νερόν ορθός· και τον επήρεν και τον πηγαίνει εις την εκκλησίαν ευθύς εις Κολικοντάσι και ήτον κοντά βράδου και τον έψαλαν και τον έθαψαν... και συγχωρήσατέ με και ο Θεός συγχωρήσοι εσάς. Από το μοναστήρι της Αρδονίτζας γράφω. Εγώ ο Ανάξιος δούλος σας, αναγνώστης Μπιστρέκης γράφω 1813, εν οικω Κώστα Κοπρινιώτη, εν Βαριτάβαις.

Κώστας Αγγέλης

Ο προφητικός λόγος του πατρός Κοσμά του Αιτωλού και η ανάγνωση προφητειών σήμερα

ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ ΤΟΝ ΚΙΝΕΙ το μέλλον του. Ζωή χωρίς μέλλον δεν υπάρχει. Το μέλλον είναι σκοτεινό. Ο άνθρωπος προσπάθησε γι' αυτό από τα πρώτα κιόλας ιστορικά του βήματα να το προβλέψει και, κατά το δυνατό, να το επηρεάσει. Επιστρατεύθηκαν προς τούτο τεχνικές, ενώ ειδικές αρμοδιότητες ανατέθηκαν σε (ή διεκδικήθηκαν από) συγκεκριμένα πρόσωπα. Ως προς την πρόβλεψή του, που μας ενδιαφέρει εδώ, η παρουσία προφητών χάνεται στα βάθη των ανθρωπίνων κοινωνιών. Η ύπαρξή τους αποτελεί μάλιστα στοιχείο του παγκόσμιου θρησκευτικού χώρου.

Για τη θρησκευτική πίστη γενικά διαχειριστής του μέλλοντος είναι ο θεός. Αναγνώστης της θείας βούλησης αλλά και παράγοντας επιρροής της προσπάθησε να γίνει ο άνθρωπος. Στην πρώτη περίπτωση μιλάμε για προφητεία, στη δεύτερη για μαγεία. Οι προφήτες έγιναν έτσι οι διαμεσολαβητές της θεϊκής βουλής σε σχέση με το μέλλον και μάλιστα συγκεκριμένων ιστορικών προσώπων ή λαών. Μ' αυτό τον τρόπο, π.χ., κατανοεί ο παλαιοδιαθηκικός κόσμος το ρόλο και το έργο των προφητών.

Ο χριστιανισμός παρέλαβε μεν την εικόνα της προφητείας, της προσέδωσε όμως το δικό του, ηθικό κυρίως, περιεχόμενο. Στα πλαίσια της χριστιανικής πίστης σκοπός του προφητικού λόγου δεν είναι, πλέον, η διατύπωση πρόβλεψης μεμονωμένων και αυτονομημένων περιστατικών ή συμβάντων, αλλά η διαβεβαίωση ότι για την πιστεύουσα συνείδηση το μέλλον του ανθρώπου προσδιορίζεται από την ποιότητα της ιστορικής του παρουσίας, που είναι συνέπεια της σχέσης του με τον θεό. Ο χριστιανισμός δεν κατανοεί τον προφητισμό ως την προέκθεση γεγονότων γραμμικής διαδοχής, των οποίων η «επαλήθευση» θα επικύρωνε τη γνησιότητα του οραματιστή ή την ύπαρξη του Θεού. Για το Χριστιανισμό ο προφητικός λόγος είναι οργανικά δεμένος με την ουσία της χριστιανικής πίστης, που είναι η μεταστοιχείωση του κόσμου σε καινή κτίση, η αλλαγή του ισχύοντος για χάρη του νέου. Σ' ένα γνήσιο προφητικό λόγο συνυφαίνονται παρελθόν και μέλλον για χάρη της στήριξης της απόφασης και της στάσης, που είναι γεγονότα του παρόντος. Η αναίρεση του επώδυνου ισχύοντος μέσω ενός προαγγελλόμενου ευεργετικού αύριο ή η εξαγγελία αρνητικής έκβασης των γεγονότων τιμωρητικής διάθεσης στην περίπτωση αθέτησης θείας εντολής έχουν ως στόχο τους μια συγκεκριμένη συμπεριφορά του πιστού στο εκάστοτε παρόν του. Κι αυτή η συμπεριφορά γίνεται το κύριο περιεχόμενο του τρόπου ζωής του.

Αυτό υπήρξε κατά κανόνα το θεολογικό πλαίσιο κατανόησης των προφητειών εντός του Χριστιανισμού. Υπ' αυτό το πρίσμα επιβάλλεται να κατανοήσουμε και τις προρρήσεις του πατρός Κοσμά του Αιτωλού. Η νεομαρτυρική αυτή φυσιογνωμία, που συνιστά μιαν αναλαμπή συνειδητής ελληνικότητας και ορθόδοξου ήθους σε μια περίοδο έντονα σκοτεινή, ενέταξε κατά τρόπο οργανικό τον προφητικό λόγο στα κηρύγματά της. Προφητείες του πατρός Κοσμά αντιγράφηκαν μεμονωμένα από ακροατές του και περισώθηκαν σε διάφορα χειρόγραφα, μερικές βρέθηκαν σε Συναξάρια, παλιά βιβλία, περιοδικά κ.λπ., άλλες συνάχθηκαν από τις ίδιες τις Διδαχές του ή, ακόμα, κι από τις πρώτες βιογραφίες του (Βλ. Μάρκου Γκιόλια, Ο Κοσμάς ο Αιτωλός και η εποχή του, Αθήνα, 1972, σελ. 468).

Αφετηρία στην προσπάθειά μας κατανόησης των προφητειών του αποτελεί το καθόλου χρησμολογικό κλίμα της εποχής του. Γι' αυτό έχουν γραφεί αρκετά (βλ. ό.π., σ.σ. 66, 170-177, 187-188, 302-304 κ.λπ.) Η φιλολογία της εποχής του πατρός Κοσμά είχε έναν έντονα μεσσιανικό χαρακτήρα και διαπνεόταν από μιαν αίσθηση εσχατολογικής λύτρωσης. Η λαϊκή ψυχολογία της εποχής του έθρεψε πολλές δεισιδαιμονίες. Οι σκλαβωμένοι ερμήνευαν τη σκλαβιά τους κυρίως ως θεϊκή τιμωρία. Τη λύτρωσή τους την προσδοκούσαν συχνά κατά τρόπο απλοϊκό και απατηλό. «Οι τσάροι της “Αγίας Ρωσίας”, προβάλλοντας τους εαυτούς τους ως κληρονόμους των βυζαντινών βασιλιάδων εκμεταλλεύτηκαν στο έπακρο την ψυχολογία αυτή των χριστιανικών πληθυσμών. Με την ιδέα της “βυζαντινής κληρονομιάς” τροφοδοτούσαν αδιάκοπα τα όνειρα και τις ψευδαισθήσεις των ραγιαδών... Τα... σχέδια της τσαρικής πολιτικής διοχετεύονταν στους ραγιαδες σαν ενσάρκωση των δικών τους απελευθερωτικών προσδοκιών. Οι προφητείες και οι χρησμοί για το “ξανθό γένος”, γεννήματα της ρωσικής προπαγάνδας, έτρεφαν πολύμορφα» (ό.π. σ. 171) τις ιστορικές προσδοκίες των υπόδουλων και καλλιεργούσαν ανάμεσά τους ένα κλίμα αδιάκοπης αναμονής για την εθνική ανάστασή τους.

Όπως οι περισσότεροι λόγιοι της εποχής του έτσι κι ο π. Κοσμάς επηρεάστηκε από το προφητικό κλίμα της, αν και με τη ρωσική διπλωματία διαπιστωμένα δεν είχε διασυνδέσεις.

Όσο, όμως, απαραίτητο κι αν είναι για την κατανόηση των προφητειών του το εν γένει χρησμολογικό πλαίσιο της εποχής του, κρίνεται, εντούτοις, ανεπαρκές προκειμένου να ερμηνεύσει με πληρότητα τις αφετηρίες τους, το πνεύμα τους και τις προθέσεις τους. Η θεολογική κατανόηση του προφητικού λόγου του δεν εξαντλείται με την ιστορική. Η κοσμοαντίληψη της ελληνικής αγροτιάς του 18ου αιώνα με την παθητικότητα του υπόδουλου εθνικισμού της και τις προσδοκίες της μπορεί να ευνόησαν τη διάδοση των προφητειών του. Κύρια όμως πρόθεσή του υπήρξε η μέσω αυτού του –προσφιλούς για την εποχή του– τρόπου στήριξη της πίστης και της, συνυφασμένης μ' αυτήν, εθνικής συνείδησης των υπόδουλων. Δεν εμμένει τόσο στον προσδιορισμό της ταυτότητας του κοσμικού λυτρωτή, ούτε του χρονικού σημείου έλευσής του, έστω κι αν συχνά κινείται συγκεχυμένα και με τρόπο νεφελώδη γύρω απ' αυτά. Μόνον η ελπίδα στο Θεό μπορεί να σώσει το υπόδουλο γένος. Ενώπιον του κινδύνου να χαθεί η πίστη σ' Αυτόν (μέσω εξισλαμισμών, αδιαφορίας, άγνοιας κ.λπ.) επιβάλλεται να ενεργοποιηθεί το σύνολο

«είναι» του σκλαβωμένου Έλληνα. Με τις προφητείες του (με τη σύνδεση δηλ. του παρόντος με το μέλλον) ο π. Κοσμάς θέτει τον αποδέκτη του κηρύγματός του αντιμέτωπο με το **ιστορικό** του χρέος. Ό,τι επιδιώκει κυρίως είναι η **σύνδεση της ανάστασης του γένους με τη διατήρηση ζωντανής της πίστης στο Θεό**. Πασχίζοντας και αγωνιζόμενος για τη μοίρα και την ιστορική διάσωση ενός ολόκληρου λαού, για την αποτροπή της ιστορικής του απώλειας, προβάλλει ως εγγυητικό παράγοντα αυτού του γεγονότος τη μετατροπή της συνείδησής του σε αφυπνισμένη και γρηγορούσα, σε πιστεύουσα.

Με εικόνες παρμένες από την καθημερινότητα του βίου των ανθρώπων που είχε μπροστά του και σε γλώσσα χυμώδη και γλαφυρή προσπαθεί άμεσα και ψηλαφητά να τους καταδείξει πως η σκοτεινή φάση την οποία διέρχονται δε διεκδικεί μονιμότητα παρουσίας ως ιστορικό φαινόμενο. Το τέλος της είναι εγγύς. Οι υπόδουλοι πρέπει να κρατηθούν ακέρατοι, να μην εκχωρήσουν τον εαυτό τους, να φυλάξουν τη συνείδησή τους, να κρατήσουν αναμμένη μέσα τους τη φλόγα της πίστης στην ανάστασή τους. Αυτά είναι τα μηνύματα των προφητειών του.

Αναφερόμενος στο τέλος της υφιστάμενης κατάστασης δεν μπορούσε παρά να χρησιμοποιεί εικονική και συμβολική γλώσσα, «κατανοητή» στους ουσιαστικούς αποδέκτες της, αλλά και παράλληλα κρυπτική ευρύτερα, μιας και εξέφραζε μέσω αυτής αντίθεση και ανταγωνισμό προς τους κρατούντες. Ο προφητικός λόγος του πατρός Κοσμά εκφέρεται σε πολύ συγκεχυμένη και κρίσιμη ιστορική συγκυρία, όπου ο ορθόδοξος λαός είναι εκτεθειμένος στην υπαρκτική εξαθλίωση και στον ανθρώπινο μαρασμό. Τα γνωρίσματα αυτής της συγκυρίας αποτυπώνονται και στο προφητικό-γλωσσικό του ιδίωμα.

Αλλά ο πατήρ Κοσμάς δεν προσδοκούσε παθητικά την έλευση του αύριο, αναφερόμενος απλά σ' αυτήν ή περιγράφοντάς την. Εργάσθηκε ο ίδιος για την οικοδόμησή του. Ο προφήτης γίνεται εδώ λειτουργός, μάρτυρας και ενσαρκωτής του αύριο. Πάλαιψε ένσαρκα να διατηρήσει ζωντανή τη θρησκευτική και γλωσσική συνείδηση του υπόδουλου γένους, γεγονός για το οποίο μάρτυρεί η δράση του. Η συνύπαρξη των δύο θα προκαλούσε τον σπινθήρα πυροδότησης της ανατρεπτικής διαδικασίας του δυναστευτικού για τους υπόδουλους παρόντος. Ο π. Κοσμάς δεν προφήτευσε απλώς την αναίρεση της «αμαρτωλής» σύγχρονης του κατάστασης –ενσάρκωσε ο ίδιος προσωπικά αυτή την αναίρεση. Η προφητεία συμβαδίζει στην περίπτωση του με εκείνη την προσπάθεια, που υπηρετεί την πραγμάτωσή της, που ενσαρκώνει ή δ η την πραγμάτωσή της. Το «άλλο», το «νέο» που προείπε, το **έζησε** ο ίδιος· γι' αυτό και καταξιώθηκε στη συνείδηση του λαού μας τόσο έντονα. Το μαρτύριο του δε φανερώνει τίποτ' άλλο παρά τη φυσική απόληξη της προφητικής του παρουσίας. Η κρατούσα κατάσταση της εποχής του τον αρνήθηκε επειδή προείπε το τέλος της. Το προφητικό πνεύμα και το παλιό πνεύμα είναι αντιφατικώς αντίθετα. Αναιρώντας ο ίδιος προφητικά το «αμαρτωλό» σύγχρονό του παρόν, αναιρέθηκε ο ίδιος απ' αυτό υπαρκτικά με το μαρτύριό του. Για να μείνει για πάντα ζωντανός στη συνείδησή μας.

Στις μέρες μας παρατηρείται μία προσφιλήσ στροφή στην ερμηνεία προφητικών κειμένων· είναι εμφανέστατη η προσφυγή σε αναγνώσεις ποικιλώνυμων προφητειών

με διάθεση συγκεκριμένης πρόγνωσης μελλούμενων γεγονότων. Η περίπτωση δεν είναι πρωτοφανής: επανεμφανίζεται σε ορισμένες ιστορικές περιόδους και εντάσσεται ερμηνευτικά στο καθόλου πνεύμα της αντίστοιχης εποχής.

Η σημερινή εποχή ενσαρκώνει γνωρίσματα υπηρετικά μιας τέτοιας αναγνωστικής ή ακουστικής προσέγγισης του προφητικού λόγου. Συνιστά ασφαλώς μια τομή και την έναρξη μιας καινούργιας φάσης στην ιστορία των νεότερων χρόνων. Συνοδεύεται, λοιπόν, από γνωρίσματα κλονισμένων βεβαιοτήτων, ιδεολογικού αποπροσανατολισμού, (άδικης εν πολλοίς και υπερβολικής) αμφισβήτησης των προϊόντων του κριτικού πνεύματος των νεότερων χρόνων και μονόπλευρης φυγής σε όψεις μυθικής κοσμοαντίληψης, η οποία, κατά την άποψή μας, εσφαλμένα ταυτίζεται με την ενσάρκωση γνήσιας θρησκευτικότητας.

Ο κουρασμένος, ιδεολογικά κλονισμένος και αβέβαιος εν όψει της μελλοντικής έκβασης του παρόντος του σύγχρονος άνθρωπος, αναζητά στην προγνωστική ανάγνωση προφητειών ερείσματα υπαρκτικής υποστήριξης. Η προσπάθεια διάγνωσης του ερχόμενου προς απάλυνση των δυσχερειών επιβίωσης, η αναζήτηση προοπτικής, η προσδοκία διαφυγής, η αναμονή επέλευσης τιμωρίας ή δικαίωσης, η οικοδόμηση της ζωής γύρω από την πίστη σε ευνοϊκή απόληξη ή καταστροφή της ιστορικής πορείας και του ανθρώπου –ανάλογα πάντοτε με τη στάση ζωής και τις επιδιωκόμενες προθέσεις– αποτελούν για πολλούς σήμερα απασχόληση γεμάτη νόημα. Ο προφητικός λόγος μπορεί από τη φύση του να υπηρετήσει μια τέτοια αναζήτηση. Μόνο που μια τέτοια υπηρεσία ούτε έκφραση πίστης συνιστά, ούτε προβλήματα επιλύει. Η αίσθηση ότι οι αναγνώσεις προφητειών συμβάλλουν στη διερεύνηση του μέλλοντος και στη φωτογράφιση της βουλής του Θεού χάριν της διευκόλυνσης της ζωής αποτελεί, κατά την εκτίμησή μας, ψειδαίσθηση. Η προσφυγή σε μια τέτοια ερμηνεία προφητειών γίνεται ή εκ του αφελούς ή εκ του πονηρού. Σε κάθε περίπτωση κρίνεται θεολογικά ως επικίνδυνη. Η οικοδόμηση της ζωής μας και του μέλλοντος μας γύρω από μια τέτοια πρόβλεψη θα ήταν εγκληματική. Η μοιρολατρική εκδοχή της ιστορίας απάδει προς τη θεολογική κατανόηση του ανθρώπου ως εικόνας Θεού, άρα ως κατεξοχήν υπεύθυνου για το μέλλον του ως του δημιουργού του. Άλλωστε και η κατανόηση της «μετάνοιας» αυτό μαρτυρεί: ότι επιβάλλεται και μπορούμε να δημιουργήσουμε ένα μέλλον αλλιώτικο (ποιοτικά υπέρτερο) από το παρελθόν μας.

Το ξαναλέμε: ο προφητικός λόγος δεν σκοπεί στην προαγγελία του συγκεκριμένου επικείμενου, αλλά στον προσδιορισμό του στίγματος του παρόντος ως μέρους του ιστορικού γίνεσθαι προς εξαγωγή του πρακτέου. **Η σύλληψη αυτού που προβάλλει ως ιστορικό αίτημα** (άρα που ξεπερνάει το παρόν) **αποτελεί το προφητικό έργο**. Έτσι ενσάρκωσε ο Πατροκοσμάς, ο κοσμοκαλόγερος της λαϊκής ευσέβειας, το προφητικό ήθος.

Το χωριό μας, γιορτάζοντας τη μνήμη του, τιμά με το τελευταίο από τα μεγάλα πανηγύρια του καλοκαιριού στο χώρο των Τζουμέρκων έναν άγιο που συνέβαλε προφητικά με τη δράση του στην επιβίωση και περαιτέρω διαμόρφωση του νεοελληνικού ιστορικού προσώπου. Οι θετικές όψεις του παρόντος μας είναι και δικό του έργο.

Ειρήνη Σιόντη

Το πανηγύρι, οι πανηγυριώτες και άλλα τινά...

Και πάλι φέτος όπως κάθε καλοκαίρι, οι απόδημοι του χωριού θα φροντίσουν ώστε η άδειά τους να συμπέσει με το γιορτασμό του «Πάτερ Κοσμά», για να συνδυάσουν την επίσκεψή τους στον τόπο που γεννήθηκαν με το καθιερωμένο ετήσιο πανηγύρι, που γίνεται στις 24 Αυγούστου, με επίκεντρο το εκκλησάκι που βρίσκεται στους πρόποδες των Τζουμέρκων.

Η συνήθεια έμεινε από παλιά όταν το πανηγύρι περιοριζόταν στο βουνό και οι επισκέπτες του απολάμβαναν τη διαδρομή προς το βουνό, το ξεδίψασμα από την Κρουπηγή, αλλά και την απόλαυση του καυτού ήλιου συνδυασμένου με το βουνίσιο καθαρό αέρα.

Όταν το πανηγύρι έδινε την ευκαιρία και τη δυνατότητα για ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων της περιοχής, σε όλα τα επίπεδα, από τις γνωριμίες των νέων και τις δραστηριότητες της προξενήτρας, μέχρι την αγοραπωλησία της πραμάτειας.

Όταν για τους κατοίκους ήταν σημαντικό να ακούσουν τους μακρινούς αντίλαλους από τα περασμένα με το δημοτικό τραγούδι δεμένους με το χορό.

Σημαντικό γεγονός το πανηγύρι, όχι μόνο για τους κατοίκους του χωριού, αλλά και της γύρω περιοχής, συνδυασμένο με τη μορφή του «Πάτερ Κοσμά» αλλά και ως εκδήλωση για την διατήρηση της παράδοσης.

Χαρακτηριστικό σημείο της εκδήλωσης το καγκελάρι που συμβόλιζε ομόνοια, συνύπαρξη, αλληλεγγύη παιδιών, νέων και ηλικιωμένων. Σύμφωνα με τη συνήθεια, έπρεπε όλοι οι παρευρισκόμενοι, ανεξάρτητα από ηλικία, να σύρουν το χορό με επικεφαλής το γεροντότερο, σημάδι σεβασμού στην ηλικία αλλά και στην εμπειρία της ζωής και τη γνώση. Στη συνέχεια το γλέντι συνεχιζόταν ως το απόβραδο.

Τα τραγούδια που κυριαρχούσαν στο πανηγύρι και διασκέδαζαν τους πανηγυριώτες ήταν τα δημοτικά. Τα δημοτικά τραγούδια που είναι δημιούργημα του λαού, μας αποκαλύπτουν την προσωπικότητά του σ' όλες τις στιγμές της ζωής του, μας δίνουν πληροφορίες για το χαρακτήρα του, τα ήθη και τα έθιμά του στις εποχές που πέρασαν, ενώ πέρα από την καλλιτεχνική τους αξία, πέρα από την αισθητική απόλαυση που μας προσφέρει το άκουσμά τους, αποτελούν για τις νεότερες γενιές μέσο για να γνωρίσουν τη συνέχεια της ελληνικής παράδοσης μέσω των αιώνων.

Μέσα από το δημοτικό τραγούδι εκφράζονται οι χαρές, οι σκέψεις και οι προσδοκίες, οι ελπίδες και τα όνειρα, οι συμφορές και οι λαχτάρες του λαού.

Το πανηγύρι ως έθιμο, διαβρωμένο όμως, διατηρείται και σήμερα, σχετιζόμενο άμεσα με την «ψυχαγωγία» ικανοποιώντας και άλλες σκοπιμότητες, όπως είναι οι οικονομικές.

Η διάβρωση των εθίμων και της παράδοσης γενικότερα είναι σύγχρονο φαινόμενο και οφείλεται στο σύγχρονο τρόπο ζωής, στην ολέθρια επίδραση της τηλεόρασης, στην κακή ποιότητα μουσικής και τέχνης που σερβίρεται από τα πάσης φύσεως κανάλια μαζικής ενημέρωσης, που έχουν ως αποτέλεσμα την αδιαφορία, τον απομονωτισμό και την ιδιοτέλεια.

Η διατήρηση και αναπαράσταση των εθίμων βέβαια, δεν είναι δυνατόν να ταυτίζεται με την αρχική τους μορφή και οι αναβιώσεις να είναι αυθεντικές και γνήσιες. Γιατί οι κοινωνίες που αναπαριστάνουν σήμερα τα έθιμα, ζουν και δρουν κάτω από διαφορετικές συνθήκες, σε σχέση με την εποχή της δημιουργίας και της αρχικής λειτουργίας των εθίμων.

Η αναπαραγωγή των εθιμικών εκδηλώσεων σήμερα έχει ως σκοπό να φέρει το λαό σ' επαφή με τα έθιμα της παραδοσιακής ζωής, να συμβάλει στο να αποκτήσει συνείδηση της ταυτότητάς του, να γνωρίσει τις βαθιές και ακατάλυτες ρίζες του Ελληνισμού, να κρατήσει και να μεταδώσει στις επόμενες γενιές τα χαρακτηριστικά της φυλής.

Γι' αυτό και τα έθιμα που αναπαριστάνονται δε θα πρέπει να περιορίζονται σ' ένα είδος διακοσμητικών στοιχείων και να προσφέρονται μόνο ως θέαμα.

Αποκαλυπτικό παράδειγμα το πανηγύρι μας. Το διατηρούμε βέβαια ως έθιμο, δεν ξεχνάμε ούτε το καγκελάρι. Τα δε τελευταία χρόνια, προσθέσαμε και το θαυμάσιο χορευτικό του συλλόγου μας. Για να του εξασφαλίσουμε όμως μια αξιοπρεπή εμφάνιση, ο δάσκαλος θα πρέπει να κάνει επίπονες προσπάθειες, για την εξασφάλιση του κατάλληλου χώρου και χρόνου, που απαιτείται για την εμφάνισή του.

Και η συνέχεια: το αδιαχώρητο που δημιουργείται από την κοσμοσυρροή, ο εκκωφαντικός θόρυβος από τις ορχήστρες και ο βομβαρδισμός από τα υποπροϊόντα της σύγχρονης μουσικής συνθέτουν την εικόνα του πανηγυριού.

Ο επισκέπτης χωρίς δυνατότητα επικοινωνίας δέχεται την κατάσταση «απολαμβάνοντας» την μύρα του στο πλαστικό –ο πολιτισμός έφθασε και στα Τζουμέρκα– και δεν έχει άλλη επιλογή παρά να γίνεται άκριτος θεατής του τσιφτετέλικου που κυριαρχεί στην πίστα.

Και αλήθεια προς τι οι δύο ορχήστρες; Τι προσφέρουν στο πανηγύρι πέρα από τη σύγχυση και το φτηνό οικονομικό ανταγωνισμό των μαγαζιών; Τι προσφέρει όλη αυτή η οχλαγωγία σ' ένα παραδοσιακό έθιμο όπως είναι το πανηγύρι μας;

Ας κοιτάξουμε όμως και προς την άλλη πλευρά. Ας κοιτάξουμε ο καθένας προς τον εαυτό του.

Τι προσφέρει ο καθένας μας; Πόσο συμμετέχει στο πανηγύρι του χωριού μας, όταν παραγγέλει για πολλοστή φορά όποιο φτηνό σουξέ του συρμού είναι της μόδας;

Βέβαια υπάρχουν και οι «αμετανόητοι» που η «παραγγελιά» τους έχει μείνει στο

παραδοσιακό δημοτικό τραγούδι. Δυστυχώς για όλους μας αυτοί είναι λίγοι και εξάλλου αυτό δεν είναι αρκετό για να αλλάξει το κλίμα της βραδυάς και την ποιότητα του πανηγυριού.

Είναι εύλογο να απαντήσει κανείς ότι, το πώς θα διασκεδάσει ο καθένας είναι προσωπική του υπόθεση που δεν αφορά τους άλλους. Κάτι τέτοιο όμως θα ήταν μια απλούστευση επικίνδυνη γιατί η διατήρηση, η προώθηση, ο εξωραϊσμός ενός εθίμου δεν έχει να κάνει με τα προσωπικά γούστα του καθενός, αλλά απαιτεί σεβασμό προς την παράδοση, ευθύνη και φροντίδα να μη φτάσει να γίνει μια ευκαιρία για χαμηλού επιπέδου διασκέδαση.

Βασικός παράγοντας για την απελπιστική κατάσταση που επικρατεί στο πανηγύρι είναι το γεγονός ότι η ευθύνη για την οργάνωση του πανηγυριού δε βρίσκεται στα χέρια εκείνων που έχουν την ευθύνη να το οργανώσουν υπηρετώντας τους πολιτιστικούς και θρησκευτικούς σκοπούς του. Αλλά έχει αφεθεί στο έλεος των καταστηματαρχών που σε τελευταία ανάλυση δεν είναι της δικαιοδοσίας τους να ελέγξουν την ποιότητά του, αλλά εκμεταλλεύονται την εκδήλωση για οικονομικό όφελος και μόνο.

Και όταν δεν υπάρχουν αισθητικά και καλλιτεχνικά κριτήρια για τις αρμόζουσες επιλογές και στόχοι για το πολιτιστικό ανέβασμα του τόπου μας, αυτά θα είναι τα αποτελέσματα και ακόμη χειρότερα!

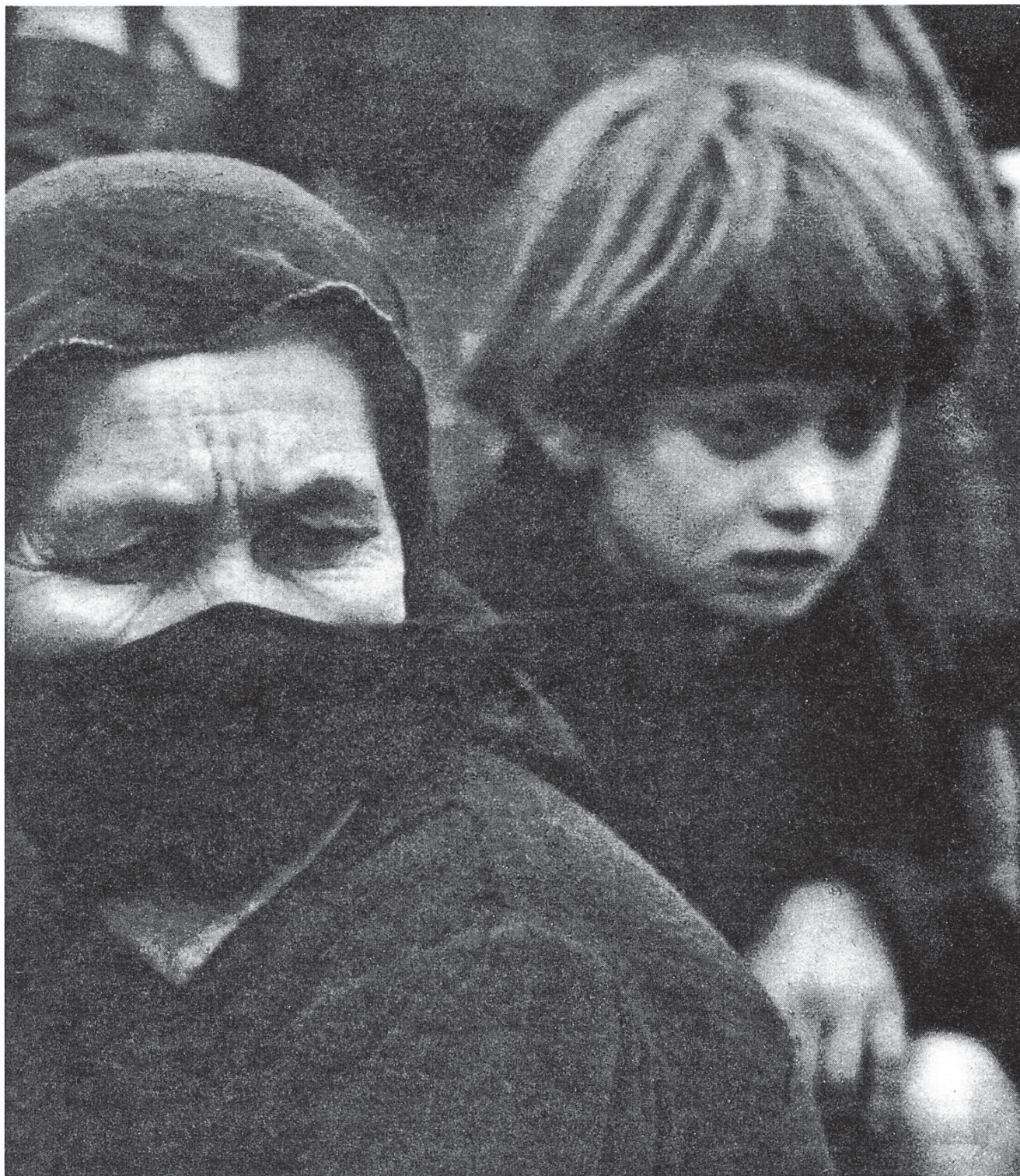
Γιατί η παράδοση δεν πρέπει να αναπαράγεται, να διατηρείται μουσειακά, αλλά ν' αποτελεί αφετηρία για λαϊκή δημιουργία και νέα πολιτισμική δραστηριότητα.

Τα τελευταία χρόνια οι πολυάριθμοι πολιτιστικοί σύλλογοι στα χωριά και στις επαρχιακές πόλεις, κυρίως κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού, εντάσσουν τέτοιες εθιμικές εκδηλώσεις σ' ένα ευρύτερο κύκλο πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Έτσι δίνεται η ευκαιρία στους κατοίκους της πόλης να έλθουν σε επαφή και με άλλα στοιχεία, παλιά ή σύγχρονα που συνθέτουν τον νεοελληνικό χώρο. Όπως θεατρικές παραστάσεις, εκθέσεις βιβλίου, ζωγραφικής, φωτογραφίας, αθλητισμό, ομιλίες, συναυλίες κ.ά. Μέσα σε μια τέτοια διαδικασία κινούνται και οι σύλλογοι του χωριού μας. Αξίζει να σημειώσουμε την προσπάθειά τους, που για φέτος το πρόγραμμά τους περιλαμβάνει και τέτοιου είδους εκδηλώσεις.

Η πρωτοβουλία και η οργανωμένη προσπάθεια αναβίωσης του πανηγυριού στο βουνό, ας ελπίσουμε ότι θα αγκαλιαστεί από όλους και θα μας ευαισθητοποιήσει για να γίνει η αρχή, ούτως ώστε οι σύλλογοι και οι τοπικές αρχές να έχουν την ευθύνη του σημαντικού αυτού εθίμου, όπως είναι το πανηγύρι και φυσικά όχι μόνο στο βουνό. Ευθύνη τους να αναλάβουν την οργάνωσή του, και στην πλατεία του χωριού για να γίνει μια εκδήλωση, που θα αποτελέσει ένα από τα μέσα πολιτιστικής αναβάθμισης. Και όχι μόνο για το πανηγύρι.

Η συνεχής αναζήτηση όλων μας και η αγάπη για τη ζωή και την πρόοδο ελπίζω ότι θα γεννήσουν ιδέες και συλλογικές προσπάθειες για κάτι μονιμότερο και καλύτερο.

ΚΩΣΤΑΣ ΜΠΑΛΑΦΑΣ

Ο ΦΩΤΟΓΡΑΦΟΣ

Μπάμπης Καραλής

Αφαιρώντας το χρώμα μέχρι την αλήθεια

Γνώριζα ότι η θεωρία της φωτογραφίας μαθαίνεται σε μια ώρα και οι πρώτες έννοιες της πρακτικής της σε μια μέρα. Αυτό που δεν μαθαίνεται εύκολα είναι η αίσθηση του φωτός.

Ανακάλυψα όμως μέσα από τη δουλειά του Κώστα Μπαλάφα, ότι αυτό που δεν μαθαίνεται με τίποτα –ως επίκτητο στοιχείο– είναι η ψυχική αντίληψη των αντικειμένων.

Κι αυτό ακριβώς είναι που ανάγει τον Μπαλάφα από τεχνίτη σε καλλιτέχνη. Η δυνατότητα δηλαδή αποτύπωσης στο αρνητικό, του οριακού σημείου του απόλυτα πραγματικού αντι-κειμένου. Η «ψυχολογική στιγμή», χρονικό όριο μιας διαδρομής εγκεφαλικά μορφοποιημένων εικόνων που διαπερνάει το κοινωνικό γεγονός και συναντιέται με τη σκιά και το φως αποκαλύπτοντας αφενός προσωπικές εικόνες, καταγράφοντας αφετέρου το χώρο και το χρόνο.

Βοηθούμενος πολύ από τη γνώση της πραγματικότητας κατορθώνει να αποδώσει με αμεσότητα την έντονη αλληλεπίδραση ανθρώπινου, φυσικού και χρονικού στοιχείου.

Οδηγούμενος από προσωπικά βιώματα δουλεύει μια κοινωνική φωτογραφία, αποτυπώνοντας μια πραγματικότητα που χάνεται ανεπιστρεπτί.

Το αυθεντικό της τέχνης του και το απόλυτο του χαρακτήρα του μεταφέρονται μέσα απ' την ψυχρή μηχανή, και αναδύουν μια σπάνια ελληνικότητα, χαρακτηρισμένη κυρίως από τα δωρικά της στοιχεία. Η ευαισθησία και ο λυρισμός του όμως από την άλλη, χαρίζουν στη φωτογραφική του δουλειά έναν ελεγειακό χαρακτήρα, θυμίζοντας χορικά μέρη αρχαίας τραγωδίας.

Χρησιμοποιώντας ασπρόμαυρο φιλμ λειτουργεί αφαιρετικά ρουφώντας συνεχώς το χρώμα μέχρι να συναντήσει την αλήθεια.

Με τη συγκεκριμένη γραφή, ο Μπαλάφας κατορθώνει να είναι ταυτόχρονα πίσω και μπροστά από το φακό. Με το ντοκυμενταρίστικο κομμάτι –ανεκτίμητο υλικό– της δουλειάς του επάξια θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ο Έλληνας Roberto Cappa. Με το σύνολό της καταφέρει να κάνει τέχνη. Κι η μεγαλύτερη απόδειξη αυτού είναι ότι θυμάσαι φωτογραφίες του.

Η αγωνία του Henri Cartier Bresson πεθαίνοντας, ήταν ν' αφήσει εκατό καλές φωτογραφίες πίσω του. Ο Μπαλάφας απ' αυτή την άποψη μπορεί να κοιμάται ήσυχος.

Κι αν η φωτογραφία δίνει απαντήσεις σε ερωτήματα του κόσμου του οποίου αποτελεί έκφραση, συνδέοντας την τύχη της μαζί του, ε, τότε ο Μπαλάφας έχει ένα μεγάλο μερίδιο σ' αυτή την υπόθεση.

Χωρίσαμε δίνοντας τα χέρια.

Αυτός ο άνθρωπος μου θύμισε φευγαλέα το θηρίο του παραμυθιού που έκλεβε τα μήλα του βασιλιά. Κυκλοφορούσε μόνο νύχτα, κι έβλεπε μόνο όταν είχε τα μάτια του κλειστά.

Κώστας Μπαλάφας: «Είναι δύσκολη τέχνη η φωτογραφία, γιατί είναι εύκολη»

Αρχίζοντας, θα μπορούσατε να μας κάνετε μια εν τάχει σκιαγράφιση της φωτογραφικής σας πορείας στο χρόνο, δίπλα στις μηχανές σας;

Ξεκίνησα γύρω στο '34 στα Γιάννενα με ένα «κουτί» Kodak, γοητευμένος από τη δυνατότητα να αιχμαλωτίζεις τα πράγματα και το χρόνο. Αγόρασα μετά μια Junior Kodak 6X9, κι άρχισα κι εγώ, όπως όλος ο κόσμος, να φωτογραφίζω χρυσάνθεμα κι ηλιοβασιλέματα. Την πούλησα αργότερα μαζί με ένα ρολόι που είχα και πήρα μια Robot. Άρχισα τότε να βγάζω φωτογραφίες μέσα στην πόλη και να καταγράφω τις θηριωδίες του ναζισμού. Έτυχε τότε τις καταγραφές πρώτες μέρες του πολέμου να καταρριφθεί ένα ιταλικό αεροπλάνο μέσα στο οποίο βρέθηκε ένα κουτί με αεροπορικό φιλμ τύπου Ferrara Capelli. Από αυτό το υλικό γέμιζα μπομπίνες και φωτογράφιζα τον Αγώνα.

Μετά το δεύτερο αντάρτικο, είχα εγκατασταθεί στη Γλυφάδα στο «Alexander Camp» με την αγγλική αποστολή, όπου εργαζόμουν σαν διερμηνέας κι εκεί ορισμένα πράγματα μ' έκαναν να αλλάξω προσανατολισμό στη φωτογραφία. Ήταν μια απελπιστικά άσχημη εποχή. Ο κόσμος πέθαινε από την πείνα, υπέφερε, η ασφάλεια εξόριζε, έδερνε, έκανε ό,τι ήθελε·

θυμάμαι τον κόσμο να «βλέπει» αγίους στα τζάμια των βιτρινών στη Σταδίου. Ζώντας αυτήν την κατάσταση, βλέποντας ένα λαό να υποφέρει, ένιωσα ντροπή να συνεχίζω να φωτογραφίζω βαρκούλες και ηλιοβασιλέματα.

Αργότερα απέκτησα μια KodakFlex σχεδόν η μόνη που έχει έρθει στην Ελλάδα, σε μια εποχή που ο μισθός μου ήταν 1860 δραχ. και η τιμή της 54.000. Μια μηχανή όμως που μου πρόσφερε μεγάλες συγκινήσεις.

Επειδή ήταν λίγο δύσχρηστη πήρα μια Rolleiflex, μια πολύ πρακτική, μια μηχανή που τα κάνει όλα, αλλά όχι τέλεια. Δούλεψα πολύ και με μια Hasselblad, την οποία επειδή είχε χρησιμοποιηθεί στο Διά-

στημα, την ακολούθησε και η τιμή της. Τώρα χρησιμοποιώ τη Rollei. Τα πάω καλά μαζί της.

Θεματικά η δουλειά μου έχει αρκετές ενότητες, όπως η ηπειρώτισσα Μάνα, η αντίσταση στην Ήπειρο, η Ήπειρος που χάνεται, η Αιγαιοπελαγίτικη Αρχιτεκτονική, τα Μετέωρα κ.λπ.

Όσοι είδαν στην αρχή τη δουλειά μου, με κατηγορήσαν ότι φωτογραφίζω τη φτώχεια και την αθλιότητα, ότι δεν έχω καθόλου χρώμα παρά μόνο γκριζάδες. Είναι αλήθεια πως ο καλλιτέχνης που δε βλέπει τη χαρά της ζωής μειονεκτεί· το ίδιο όμως κι αυτός που δε βλέπει τον πόνο. Και στους δύο λείπει κάτι βαθιά ανθρώπινο.

Βλέπουμε ότι το σύνολο της δουλειάς σας εικονογραφεί τα σημάδια που άφησε ο χώρος και ο χρόνος πάνω στον άνθρωπο.

Άνθρωπος και φυσικός χώρος για μένα είναι το ίδιο. Κάθε χώρος έχει και την επίδρασή του στο χαρακτήρα του ανθρώπου. Μοιραία όπως επηρεάζει την ανάπτυξη, τη βλάστηση, έτσι διαμορφώνει και τον άνθρωπο.

Ταυτόχρονα όμως είναι μια καταγραφή των δικών σας βιωμάτων.

Ναι, η πρώτη καταγραφή ήταν τα προσωπικά μου βιώματα και μάλιστα δεν μπόρεσα να τα δώσω όπως θα ήθελα. Δεν είναι φωτογραφίες παρμένες στην τύχη. Είναι φωτογραφίες που τις σκέφτηκα πρώτα, τις μορφοποίησα στο μυαλό μου και μετά τις φωτογράφησα.

Ποια είναι η φιλοσοφία σας για τη φωτογραφία;

Η φωτογραφία για μένα είναι έκφραση συναισθημάτων, τι νιώθω, τι έχω μέσα μου. Ένα ηφαίστειο που βράζει και το βγάζω σε εικόνα. Δεν κάνω φωτογραφία από επάγγελμα, δεν έχω πουλήσει ούτε μια φωτογραφία ως τώρα.

Γενικά σήμερα υπάρχει μια μηχανική επιδερμική κι αδιάφορη αντίληψη των πραγμάτων. Πώς μπορεί λοιπόν ένας φωτογράφος να βγάλει αυτό το ηφαίστειο αυτή την εσωτερικότητα, μέσα από ένα διάφραγμα;

Υπάρχουν χίλιοι τρόποι για να βγάλει ο καλλιτέχνης το ηφαίστειο που έχει μέσα του, αρκεί να το έχει. Να έχει πράγματα αποθηκευμένα που να τον ανακατέβουν, να του φουντώνουν το μυαλό να έχει τα βιώματα αλλά ταυτόχρονα να προσεγγίζει τα πράγματα σε βάθος με ψυχή, κι όχι με τη φλούδα της φαινομενικότητας.

Τα βιώματα όμως δε φτάνουν. Δε θα πρέπει ο φωτογράφος να έχει μια εικαστική παιδεία;

Καλή είναι η παιδεία, τα σχολεία όμως δεν κάνουν καλλιτέχνες. Γνώσεις προσφέρουν και μεθόδους. Θα διαβάσεις ποίηση και θα σχηματίσεις εικόνες, θα διαβάσεις λογοτεχνία και θα σχηματίσεις εικόνες, όλες αυτές τις εικόνες θα τις δεις μετά στο δρόμο σου, θα δεις διαφορετικά τους ανθρώπους, και τα πράγματα, δε θα τους δεις από την εξωτερική και μόνο θεώρηση, θα μπεις στο βάθος στον προβληματισμό. Μόνο που η φωτογραφία είναι δύσκολη τέχνη.

Είναι τέχνη η φωτογραφία όμως;

Βεβαίως και είναι τέχνη.

Αυτόνομη τέχνη;

Αυτόνομη, δυναμική τέχνη, ή τέχνη του αιώνα του μηχανικού μας αιώνα. Βλέποντας αυτές τις τέσσερις φωτογραφίες για παράδειγμα, θα μπορούσε η ζωγραφική, μια εικαστική τέχνη μορφοποίησης των αντικειμένων, θα μπορούσε να τις αποδώσει το ίδιο; Να συγκινήσουν στον ίδιο βαθμό; Γιατί το ζήτημα στην τέχνη

την ίδια ένταση. Είναι λίγο απόλυτο αυτό που λέτε.

Η φωτογραφία έχει όμως το πλεονέκτημα του πραγματικού γεγονότος. Έτυχε να δείτε εικόνες ανάλογες, που να σας συγκινούν το ίδιο;

Στη ζωγραφική υπάρχει ο υπερρεαλισμός, σε λιγότερο βαθμό ο νατουραλισμός

Μπορεί να υπάρχει. Μεταφέρει όμως την πραγματικότητα, το γεγονός δηλαδή ότι αυτή η γυναίκα η Ηπειρώτισσα μάνα

είναι να κατορθώσει να μεταφέρει τη συγκίνηση.

Θα μπορούσαν να συγκινήσουν διαφορετικά μέσα από άλλες διαδρομές, αλλά με

υπάρχει; Έχει αυτό το συναίσθημα, αυτή τη φόρτιση;

Υπάρχει φαντάζομαι η διαφορά ότι στη φωτογραφία μπορούμε να δούμε «τι τρέ-

χει», ενώ ο ρόλος της ζωγραφικής είναι να μας υποψιάσει πως «κάτι τρέχει».

Κοίταξε, δεν αμφισβητούμε την αξία καμιάς τέχνης. Ο ρόλος της, όπως είπαμε, είναι να μεταφέρει τη συγκίνηση σ' αυτόν που τη δέχεται. Αν είναι ατόφια ή είναι υποψία της. Είναι πράγματα που σε συγκλονίζουν. Η «παιδική συναυλία» του Ιακωβίδη για παράδειγμα που είναι ένα χαριτωμένο πράγμα σύμφωνοι. Δε θα μπορούσε να το αποδώσει τίποτα άλλο.

Η ζωγραφική παλιότερα, μέσα στα πλαίσια της βιομηχανίας της υστεροφημίας, λειτούργησε σαν πρώιμη φωτογραφία. Αυτό το βλέπουμε στα Φαγιούμ της Αιγύπτου το 200 μ.Χ. που λειτούργησαν αφενός σαν πιστές φωτογραφίες μιας εποχής, αλλά ταυτόχρονα σαν παγκόσμια και διαχρονικά αριστουργήματα. Υπάρχει δηλαδή αυτή η στενή σχέση των εικαστικών τεχνών και ειδικότερα της ζωγραφικής με τη φωτογραφία. Και σήμερα πολλοί ζωγράφοι δουλεύουν από φωτογραφία.

Κοιτάξτε, κριτήριο για να ξεχωρίσουμε αν είναι τέχνη ή όχι, σ' οποιοδήποτε τομέα, είναι αν αυτό μπορεί να το πάρει ένας ποιητής και να το τραγουδήσει, αν μπορεί δηλαδή να μεταφερθεί σε μια άλλη τέχνη με ίσες δυνατότητες συγκινησιακής ποιότητας.

Στην προκειμένη περίπτωση έχουμε τον «επιτάφιο» του Ρίτσου που γράφτηκε από μια φωτογραφία-ρεπορτάζ σε μια εφημερίδα...

Ναι, ναι, βέβαια...

Βλέποντας κάποιες φωτογραφίες μέσα από τα αντίστοιχα ειδικά περιοδικά, οι οποίες αισθητικά μπορεί να είναι αξιόλογες, όμως συγκινησιακά δε μας φορτίζουν. Τελικά αυτή είναι η εξέλιξη της φωτογραφίας;

Είναι δύσκολη τέχνη η φωτογραφία, γιατί είναι εύκολη. Ο καθένας μπορεί να πάρει μια μηχανή και να βγάλει μια φωτογραφία. Όπως ο καθένας μπορεί να τραγουδήσει ένα σκοπό, αλλιώς όμως είναι να εκφράσει ένα μουσικό κομμάτι.

Υπάρχουν όμως σήμερα ερεθίσματα, ικανά να ευαισθητοποιήσουν το μάτι και την ψυχή και ταυτόχρονα υπάρχει η ικανότητα πρόσληψής τους;

Κοιτάξτε, ανάλογα, πρώτα είναι η καταγωγή, μετά είναι η καλλιέργεια. Τρίτο είναι ο κοινωνικός προβληματισμός, όλα αυτά τα πράγματα μαζί σου δίνουν τα στοιχεία της ζωής, πού κινείσαι, σε ποιο χώρο, με ποιους ανθρώπους, ποια είναι τα ιδανικά σου, τι θέλεις, από κει μέσα βγαίνουν όλα αυτά τα πράγματα.

Η εποχή μας έχει τέτοια δείγματα γραφής; Για έναν φωτογράφο είναι εύκολο να λειτουργήσει σήμερα;

Όπως είδατε έχω μια ομοιομορφία στη δουλειά μου. Ένα δείγμα γραφής. Έχει ένα προσωπικό ύφος. Ε, όταν υπάρχει ένα προσωπικό ύφος, σ' οποιαδήποτε τέχνη, είναι και τέχνη.

Θα ήθελα να σας μεταφέρω κ. Μπαλάφα την άποψη του Αρνάμι, ενός θεωρητικού που στην περί «Οπτικής Αντίληψης» ανά-

λυσή του, αγανακτισμένος απ' όλα, λέει: «Να πάνε στο διάβολο τα βιβλία και οι γνώσεις. Πρέπει να ευαισθητοποιηθούμε μέσα από ερεθίσματα που πρέπει να αφομοιώσουμε. Ίσως πρέπει να πάρουμε μια φωτογραφική μηχανή και να βρεθούμε στους δρόμους.

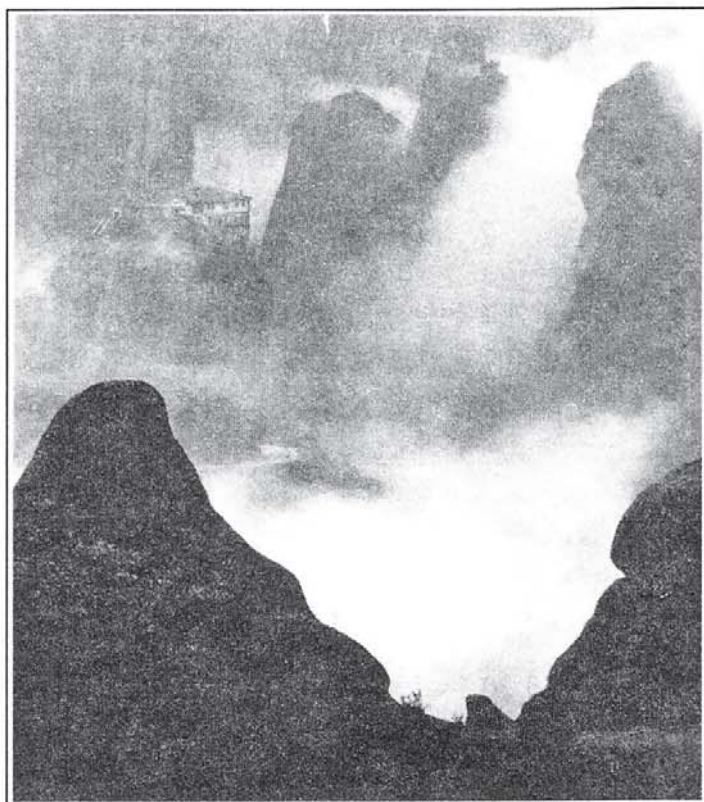
Είναι αρκετό; Ίσως όχι. Όμως είναι μια καλή αρχή».

Είναι σπουδαίο πράγμα αυτό και θα το συνιστούσα σ' όλους που θέλουν να φωτογραφίσουν πραγματικά, να πάρουν μια μηχανή και να βγούνε στο δρόμο και στην αγορά. Και δεν το λέω εγώ. Το

είπε ο Έμερσον στους φοιτητές του, στη Σχολή Καλών Τεχνών. Τους είπε ότι από το δρόμο θα πάρετε μαθήματα. Η αγορά κι όχι το σχολείο είναι το σπίτι του καλλιτέχνη. Εκεί θα δεις τους ανθρώπους που προβληματίζονται, που έχουν σκέψεις διάφορες, συμπεριφορά διάφορη, εκεί ανάλογα με το χαρακτήρα σου θα ξεχωρίσεις τις εικόνες που έχεις πλάσει για τον καθένα τους και εκεί θα τις αποδώσεις. Τότε έχεις και προσωπικό ύφος, είτε φωτογραφία κάνεις, είτε γράφεις, είτε ζωγραφίζεις.

Ποιος είναι ο ρόλος του φωτογράφου στην κοινωνία;

Δεν έχει κάποιο ιδιαίτερο ρόλο, εκτός ίσως από το να μορφοποιεί τα συναισθήματά του.

Είναι μια αυστηρά προσωπική υπόθεση η φωτογραφία;

Είναι τέχνη, δεν είναι κάτι ξεχωριστό, είναι κι αυτή ένα μέσο έκφρασης.

Μια καταγραφή δηλαδή της πραγματικότητας, αλλά και μια αναπαραγωγή μέσα από ένα προσωπικό φίλτρο. Ο Μπαλάφας βλέπει τη μάνα διαφορετικά απ' ότι εγώ.

Ακριβώς ανάλογα με την καλλιέργεια που έχεις ανάλογα με τα βιώματά σου, ανάλογα με το πώς βλέπεις τον κόσμο, πώς τον θέλεις, και πώς έχεις πλάσει μέσα σου ένα πρότυπο ανώτερης ζωής.

Ασχοληθήκατε καθόλου με την έγχρωμη φωτογραφία;

Έχω τραβήξει πολλά έγχρωμα σλάιτς, αλλά δεν τα έχω δει σε προβολή ούτε

ο ίδιος. Δεν έχω σε συμπάθεια την έγχρωμη φωτογραφία για ένα λόγο, για τη συμπεριφορά του υλικού. Μέσα σε λίγο καιρό δε θάχεις τίποτα. Ξεθωριάζει με το χρόνο, ενώ η ασπρόμαυρη φωτογραφία μένει αιώνες αναλλοίωτη, εφόσον πλυθεί σωστά.

Και φαντάζομαι ότι κάνετε ο ίδιος την εμφάνιση και επεξεργασία των φιλμ;

Βέβαια, εάν δεν εμφανίσεις ο ίδιος τη φωτογραφία δεν είναι ολοκληρωμένη δουλειά. Είναι αυτό που συμβαίνει στη μουσική, αλλιώς ερμηνεύει ένα μουσικό κομμάτι ο ίδιος ο συνθέτης κι αλλιώς κάποιος άλλος.

Η φωτογραφία στο στούντιο σας ενδιαφέρει;

Όχι, γιατί είναι μια εντελώς διαφορετική περίπτωση. Εκεί στήνεις τον άνθρωπο, κάνεις τον ανάλογο φωτισμό αλλά δεν έχεις πολλές δυνατότητες, να του βγάλεις κάτι δικό του, κάτι εσωτερικό, τον προσωπικό δηλαδή χαρακτήρα. Ενώ έξω μιλάς μαζί του για τα ενδιαφέροντά του και τον φωτογραφίζεις κάποια στιγμή που νομίζεις ότι εκφράζει τον αληθινό του εαυτό. Η επιτυχία είναι να τον κάνεις να λυθεί. Πολλές φορές έχω φωτογραφήσει ανθρώπους, τους είπα ότι τους φωτογράφησα και αμέσως το επαναλαμβάνω. Στη δεύτερη φωτογραφία είναι εντελώς διαφορετικοί, έχουν μια νευρικήτητα, δε λύνονται.

Έχει ενδιαφερθεί κανείς για τη δουλειά σας, από τους συγχωριανούς μας ως το

πλατύ κοινό, τους ειδικούς και τους ενδιαφερόμενους οργανισμούς και φορείς;

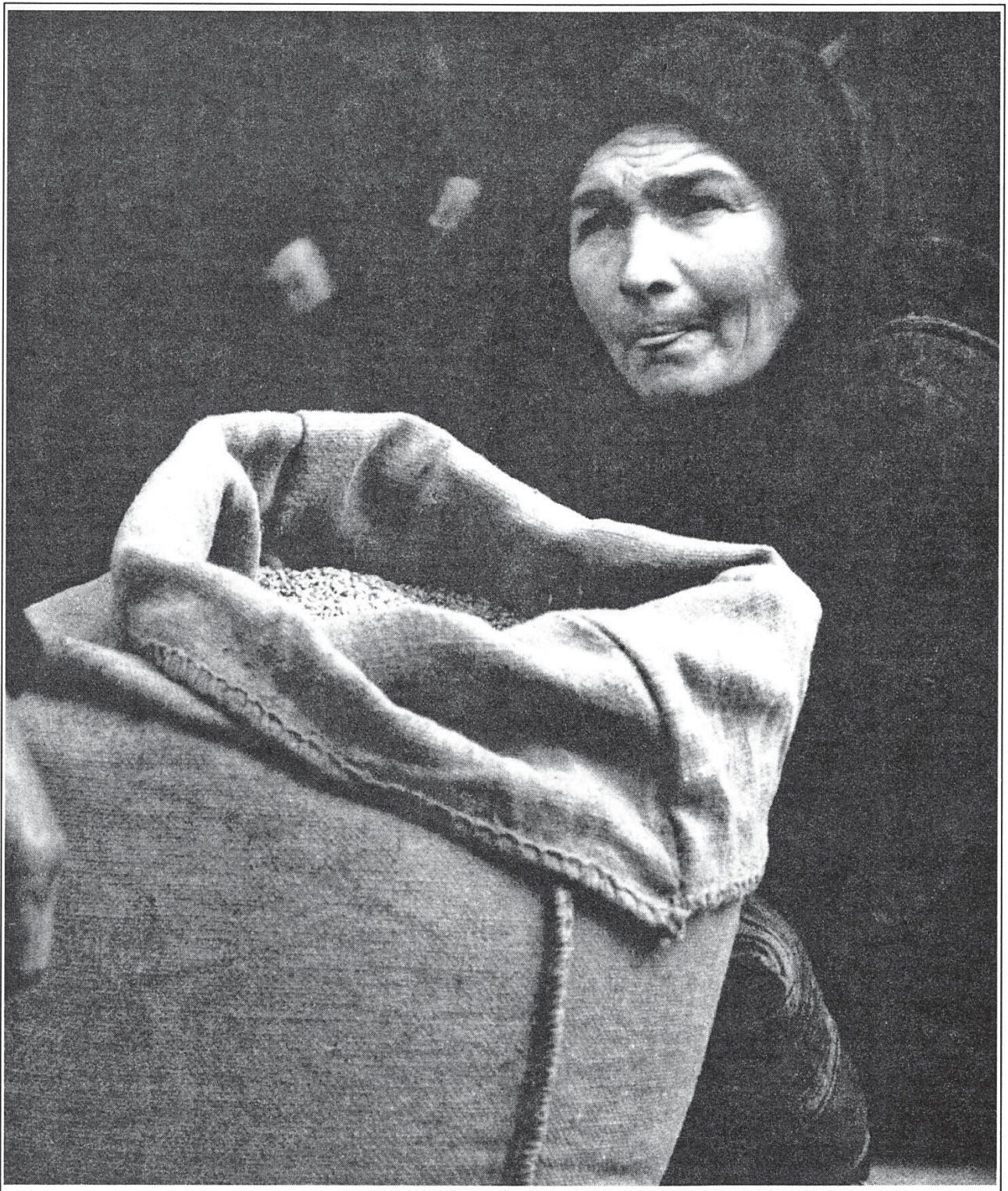
Δεν έχει ενδιαφερθεί κανείς σοβαρά μέχρι τώρα για τη δουλειά μου. Έχω άσχημες εμπειρίες από το «ενδιαφέρον» όλων αυτών και της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών και της Πανεπειρωτικής και του υπουργείου Πολιτισμού και της ΠΕΑΕΑ και του ΕΟΤ. Τα «Μετέωρα» για παράδειγμα αυτή την έκθεση τους τη χάρισα, κορνιζαρισμένη, έτοιμη δουλειά εκατομμυρίων, μια δουλειά μουσειακή, που δεν ξαναγίνεται. Την έχουν σε μια αποθήκη πια, παρατημένη.

Βλέποντας όμως κανείς τη δουλειά σας στο σύνολό της, του μένει στο τέλος μια αίσθηση μελαγχολίας. Τελικά αυτό είναι το μήνυμα που περνάει ο Μπαλάφας με τη φωτογραφία του;

Όχι, αισιοδοξία στις φωτογραφίες μου υπάρχει. Είμαι όμως ένας άνθρωπος πικραμένος από τη ζωή. Από έντεκα χρόνων που ξεκίνησα απ' το χωριό για να έρθω στην Αθήνα, μέχρι σήμερα υπέφερα πολύ. Όλη μου η ζωή δε θ' άξιζε τον κόπο αν ήταν να την ξαναζήσω με τέτοιες προϋποθέσεις. Όλα τα βιώματά μου είναι τέτοια, κι όλος αυτός ο πονεμένος κόσμος, που έζησα δίπλα του με θερίζει στην καρδιά, και γι' αυτό τον πλησιάζω τόσο πολύ. Είναι φυσικό δηλαδή να έχω μια ευαισθησία τέτοια.

Είστε φωτογράφος κ. Μπαλάφας;

Κοίταξε να δεις, σ' οποιοδήποτε τομέα αν ασχοληθείς θα αποδώσεις. Αλλά αυτό θα πρέπει να το πλησιάσεις με αγά-

πη και με πολλή δουλειά. Τίποτε δε βγαίνει επιφανειακά και «άρπα-κόλλα». Θέλει πολλή δουλειά, πολύ ψάξιμο, πολύ προβληματισμό αλλά προπαντός πολλή αγάπη, έναν ποταμό από αγάπη.

Η συνέντευξη δόθηκε στις 11 Ιουνίου στους Κ. Νταβίσκα, Μ. Καραλή, Ν. Κουτσοκώστα, Ε. Σιόντη.

Επιμέλεια παρουσίασης: Μ. Καραλής, Ν. Κουτσοκώστα

Πίσω στα 1958, στην ίδρυση του Συλλόγου

Κάπου εκεί στα τέλη του 1958, ένα βράδυ σε ένα κέντρο διασκέδασης στην Κοκκινιά μια παρέα συγχωριανών, οι Ευριπίδης Κουτσοσπύρος, Κων/νος Κουτσοσπύρος και Βασίλης Αγγέλης συνέλαβαν την ιδέα για ίδρυση αδελφότητας των Χωσεπιτών της Αθήνας. Γυρνώντας το ίδιο βράδυ στην Ομόνοια, όπου συχνάζαν, έγραψαν και ένα «πρακτικό», ένα άτυπο κείμενο που πιο πολύ έκφραζε την επιθυμία, τη θέληση και την ανάγκη της συσπείρωσης των απόδημων Χωσεπιτών μέσα από μια αδελφότητα, την ανάγκη διατήρησης των δεσμών μεταξύ τους, της αδελφосύνης και της αλληλεγγύης και βεβαίως με το βλέμμα στραμμένο στο χωριό τους, που αναγκάστηκαν να αφήσουν και να φύγουν για την Αθήνα.

Ύστερα από μερικές μέρες στις αρχές του 1959 το βράδυ του Άη Γιάννη στη γιορτή του Γιάννη Τζοίμα, όπου βρίσκονταν αρκετοί συγχωριανοί, ο Ευριπίδης ο Κουτσοσπύρος ανέβηκε σε μια καρέκλα και διάβασε το «πρακτικό» αυτό, το οποίο έγινε αποδεκτό με ενθουσιασμό από τους παρευρισκόμενους. Σιγά-σιγά η ιδέα αυτή άρχισε να ζυμώνεται μεταξύ των συγχωριανών στο καφενείο και στα άλλα στέκια και άρχισαν να μαζεύονται οι πρώτες υπογραφές για την ίδρυση της αδελφότητας.

Έτσι μαζεύτηκαν 33 υπογραφές και στις 18 Νοεμβρίου του 1959 ιδρύθηκε στην Αθήνα ο Σύλλογος με την επωνυμία Αδελφότης Χωσεπιτών ο «Άγιος Κοσμάς». Αξίζει να αναφέρουμε τα ιδρυτικά μέλη της αδελφότητας που ήταν:

Ευριπίδης Τσιβόλας, Βελισάριος Τσιβόλας, Παναγιώτης Σερεπίσιος, Κων/νος Τόσκας, Αντώνιος Μακαβέλος, Ευάγγελος Μακαβέλος, Αντώνιος Γαλαζούλας, Παύλος Μπαλάφας, Ιωάννης Καραμπίνης, Παναγιώτης Καραμπίνης, Στέφανος Μπαρτζώκας, Γεράσιμος Μπαρτζώκας, Χρήστος Μπαρτζώκας, Κων/νος Χ. Παππός, Κων/νος Γ. Παππός, Ιωάννης Γ. Παππός, Γεώργιος Θανασιπαπός, Παναγής Θανασιπαπός, Χαρίλαος Θανασιπαπός, Δημήτριος Παπαθανάσης, Χρήστος Δ. Πουρναράς, Βασίλειος Αγγέλης, Λεωνίδας Αγγέλης, Ευριπίδης Κουτσοσπύρος, Γεώργιος Κουτσοσπύρος, Χρήστος Νταβατζής, Παντελής Νταβατζής, Κων/νος Κουτσοσπύρος, Νικόλαος Μακαβέλος, Μάνθος Κατσάνος, Στέφανος Τόσκας, Ευάγγελος Νταβατζής, Ευάγγελος Δ. Πουρναράς.

Τα μέλη της προσωρινής διοίκησης ήταν:

Ιωάννης Καραμπίνης, Γεράσιμος Μπαρτζώκας, Κων/νος Γ. Παππός, Χρήστος Νταβατζής, Ευάγγελος Νταβατζής, Στέφανος Τόσκας, Ευριπίδης Κουτσοσπύρος

Το πρώτο καταστατικό της αδελφότητας ενεκρίθη από το πρωτοδικείο της Αθήνας με την υπ' αριθμ. 22452/59 απόφαση και καταχωρήθηκε στα οικεία βιβλία σωματείων με αυξ. αριθμ. 9092/22-2-1960.

Στις 27-3-1960 ημέρα Κυριακή έγινε η πρώτη Συνέλευση της Αδελφότητας, στην αίθουσα Εμποροϋπαλλήλων, ύστερα από πρόσκληση της διοικούσας επιτροπής. Στη Συνέλευση ψήφισαν 64 μέλη και εξέλεξαν τα πρώτα μέλη του Δ.Σ., το οποίο συνήλθε σε σώμα και εξελέγησαν:

Πρόεδρος: Νταβατζής Ευάγγελος, Αντιπρόεδρος: Κων/νος Γ. Παππάς, Γραμματέας: Γεράσιμος Μπαρτζώκας, Ταμίας: Νταβατζής Χρήστος, Μέλη: Καραμπίνης Ιωάννης, Μπαλάφας Παύλος, Θωμάς Κατσάνος

Στη μετέπειτα τριανταπεντάχρονη πορεία της η Αδελφότητα, που τα τελευταία χρόνια μετονομάστηκε σε Σύλλογο Κυψελιωτών Άρτας, επέδειξε αξιόλογη δραστηριότητα με αποκορύφωμα τα τελευταία έξι χρόνια που έγινε σημαντική δουλειά τόσο από άποψη ποσότητας όσο και από άποψη ποιότητας, έτσι ώστε και ο Σύλλογος να αναβαθμιστεί και να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για την παραπέρα ανοδική του πορεία.

Έτσι δίκαια σήμερα ο σύλλογός μας χαρακτηρίζεται από τους πλέον δραστήριους συλλόγους των απόδημων Ηπειρωτών.

Ανακοίνωση

Ο Σύλλογος στα πλαίσια των πολιτιστικών του δραστηριοτήτων έχει προγραμματίσει για το φετινό καλοκαίρι:

14 Αυγούστου: Συμμετοχή στην 5η Συνδιάσκεψη Τζουμερκιώτικων φορέων στο Τετράκωμο Άρτας, για τα προβλήματα και την ανάπτυξη της περιοχής των Τζουμέρκων.

17 Αυγούστου: Αιμοδοσία στην πλατεία του χωριού, σε συνεργασία με την Αδελφότητα Κυψελιωτών Άρτας.

20, 21, 22 Αυγούστου: Συμμετοχή στο 5ο Πανηπειρώτικο Συνέδριο στην Πρέβεζα.

22 Αυγούστου: Ομιλία από τον κοινωνικό λειτουργό κ. Σταύρο με θέμα: «Σχέσεις γονέων – παιδιών, ναρκωτικά και AIDS».

24 Αυγούστου: Διοργάνωση του πανηγυριού στο βουνό, με τη συνεργασία της Αδελφότητας Κυψελιωτών Άρτας

Ευανθία Νταβαντζή

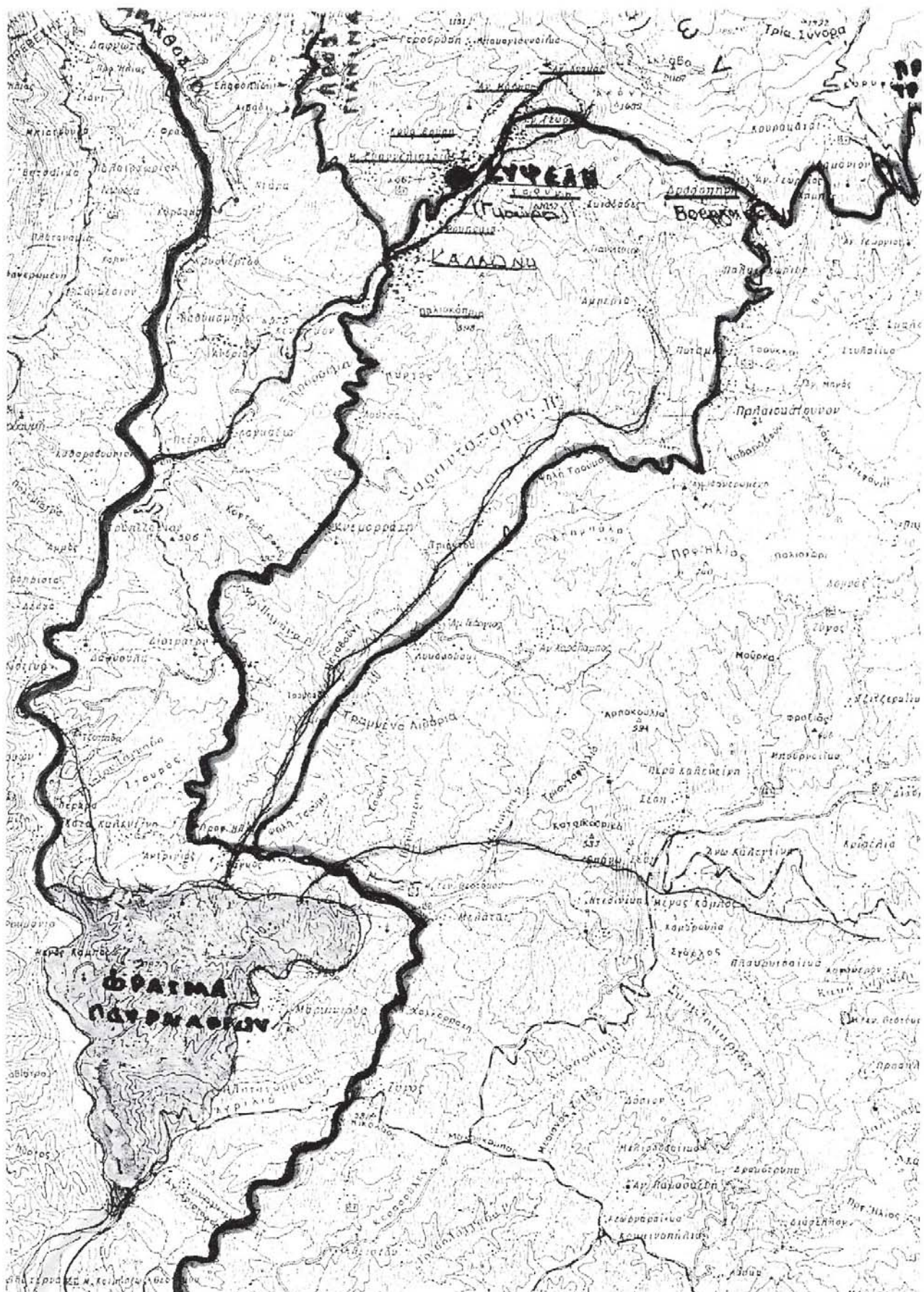
Στις υπόγειες των Τζουμέρκων

Περιδιαβαίνοντας την ορεινή Ήπειρο, νιώθει κανείς τον ουρανό άλλοτε να τη χαϊδεύει απαλά κι άλλοτε να μαλώνει με τα βουνά της που διεκδικούν το χώρο του. Εκεί που ο ουρανός και τα βουνά συμφιλιώνονται, μ' έναν ασφυκτικό κλοιό, 62 km ανεβαίνοντας από την πόλη της Άρτας, ζει στους δικούς του ρυθμούς το χωριό Χόσεψη, με υψόμετρο στην πλατεία του 600 περίπου μέτρων.

Η μονότονη αρχικά ανάβαση, καθώς απομακρύνεται κανείς απ' την πόλη, ξεχνιέται στο αντίκρουσμα των επιβλητικών Τζουμέρκων κι η απορία για το ποιος έφερε εκεί ανθρώπους για να ζήσουν, λύνεται: η ελευθερία, η αποδέσμευση, η φύση η τραχιά, μα προστατευτική συνάμα. Ίσως.

Κι εκεί που ο «τεμαχισμός» του χωριού σε συνοικισμούς: Λούτσα, Καλλονή, Αγία Ευαγγελίστρια, Ρουπακιά, Άι-Γιώργης, τείνουν να σπάσουν το ίδωμα των ματιών και την ψυχή σε κομμάτια, έρχονται οι εικόνες κοντά η μια στην άλλη κι αλληλοσυμπληρώνονται, με φύση και ιστορία ανάκατες. Αέρινη η Λούτσα, πάνω στη ράχη, θαρρείς και θα πετάξει για τ' αλλού του κόσμου την άκρη, κρατιέται γερά από δυο-τρεις ανθρώπους της. Πραγματική ομορφιά η Καλλονή, μα ήπια αγκαλιά, προσδίδει σιγουριά και ηρεμία. Με το Βυζάντιο συνδέοντάς μας η Ευαγγελίστρια, το μοναστήρι, φέρνει το νου στην άλλη ζωή, μέσα απ' της κόλασης τις αγιογραφίες της. Το Καστρί, με τα ιστορικά του μνημεία, καθηλώνει το χρόνο στη ρωμαϊκή εποχή. Η Ρουπακιά απέναντι, επιβλητική, με τα έλατα και τους αγίους της, Άγιο Κωνσταντίνο, Αγία Μαρίνα, αποτελεί τα ανατολικά όρια. Κι η κορυφή του χωριού, ο Άι-Γιώργης, αγκαλιάζει με σιγουριά τους πρόποδες των Τζουμέρκων, άφοβος στους κεραυνούς και τα χιόνια τους, καθώς το μάτι πάει μακριά ως τη θάλασσα. Όλα τούτα στέκονται προστάτες του κεντρικού τμήματος του χωριού με την παραδοσιακή πλατεία, τα καφεενεδάκια, το μουσείο, τα πλατάνια και τα νερά του.

Εκεί που η γειτονιά κρατάει το χρώμα της, οι ηπειρώτικες πίττες ψήνονται ακόμη στη γάστρα, τα πρόσωπα παραμένουν ροδαλά, εκεί που οι καρδιές αγγίζονται με την απολυτοσύνη του ηπειρώτικου βλέμματος και την τοπική διάλεκτο, εκεί χτυπά η καρδιά της Χόσεψης, όπου φύση και άνθρωποι ζουν πάντα την ερωτική αγωνία του γυρίσματος των καιρών.

Λευτέρης Φλούδας

Προτάσεις ανάπτυξης της περιοχής των Τζουμέρκων

Η ανάπτυξη μιας περιοχής (οικονομική, πολιτιστική, τουριστική κ.λπ.) μπορεί να γίνει σε συνάρτηση με την ανάπτυξη των γειτονικών περιοχών, την περιφερειακή ανάπτυξη και κατ' επέκταση την Εθνική ανάπτυξη. Η πληθυσμιακή δυναμικότητα μιας περιοχής, η μορφολογία και η σύσταση του εδάφους, ο υδάτινος και ορυκτός πλούτος, το φυσικό περιβάλλον, η συγκοινωνιακή σύνδεση και επικοινωνία, η αρχαιολογική, πολιτιστική και ιστορική κληρονομιά, είναι στοιχεία και προϋποθέσεις που καθορίζουν την ανάπτυξη.

Βέβαια οι κυβερνητικές επιλογές, οι προγραμματισμοί και οι χρηματοδοτήσεις των έργων ανάπτυξης είναι καθοριστικές· αλλά και οι παρεμβάσεις των κατοίκων μιας περιοχής μέσα από θεσμοθετημένους φορείς με επικεφαλής την τοπική αυτοδιοίκηση, μπορούν, όχι μόνο να επηρεάσουν τις κυβερνητικές επιλογές, αλλά να καθορίσουν το είδος της ανάπτυξης και γιατί όχι να πάρουν στα χέρια τους την υπόθεση της ανάπτυξης μιας συγκεκριμένης περιοχής. Μ' αυτό το σκεπτικό σε καμιά περίπτωση δεν μπορούμε να φανταστούμε αυτόνομη και ουσιαστική ανάπτυξη π.χ. της κοινότητας Κυψέλης Άρτας, αν δεν την εντάξουμε, τουλάχιστον στην ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής των Τζουμέρκων και ίσως στην ανά-

πτυξη του Νομού και της Περιφέρειας. Τα όποια κοινωφελή έργα κ.λπ. στα πλαίσια της Κοινότητας σίγουρα βελτιώνουν την ποιότητα της ζωής των κατοίκων του χωριού, αλλά δεν είναι αυτά η ανάπτυξη της περιοχής.

Ο Νομός Άρτας έχει το «προνόμιο» να χωρίζεται από πλευράς μορφολογίας του εδάφους σε τρεις ζώνες: την εύφορη πεδινή, την ημιορεινή και την άγονη ορεινή. Η περιοχή των Τζουμέρκων, που θα μας απασχολήσει στη συνέχεια, είναι η ορεινή, άγονη, κακοτράχηλη και απομακρυσμένη από τα αστικά κέντρα περιοχή-ζώνη, που τα «πεζούλια» και τις «γίδες» της τόσο παραστατικά τραγούδησε ο συντοπίτης ποιητής και αγωνιστής Γιώργος Γκοντζούλας (1909-1956).

Το βάρος της ανάπτυξης των περιοχών Τζουμέρκων, κατά την άποψή μου, πέφτει κύρια στην ήπια τουριστική ανάπτυξη ή αγροτουρισμό και συμπληρωματικά στην κτηνοτροφία, την οικοτεχνία (παραδοσιακά υφαντά κ.λπ.), τη μελισσοκομία, την ξυλογλυπτική και την καλλιέργεια και τυποποίηση του τσίπουρου και των αρωματικών φυτών.

Στην αναφορά αυτή και στα περιορισμένα πλαίσια του άρθρου αυτού δεν είναι δυνατόν να γίνει πλήρης και ολοκληρωμένη ανάλυση των στοιχείων που προσδιορίζουν τη μορφή ανάπτυξης της

συγκεκριμένης περιοχής, αλλά σύμφωνα με τους παραπάνω άξονες ανάπτυξης θα αναφερθώ, όσο γίνεται συνοπτικά και επιγραμματικά, στα στοιχεία εκείνα που συνθέτουν τις προϋποθέσεις για τη συγκεκριμένη μορφή ανάπτυξης και στις προτάσεις για την ανάπτυξη.

A. Υπάρχουσα Υποδομή:

1. Μνημεία (Βυζαντινά και νεότερα):

α) Κόκκινη Εκκλησιά (Παλαιοχώρι Βουργαρελίου - 13ος αιώνας), β) Μονή Χρυσοσπηλιώτισσας Γουργιανών (14ος αιώνας), γ) Μοναστήρι Αγίου Γεωργίου στο Βουργαρέλι (1690). Εδώ υψώθηκε η σημαία της Επανάστασης του 1821 για την περιοχή από τους οπλαρχηγούς Γώγο Μπακόλα, Γ. Καραϊσκάκη, Μήτρο Κοτελίδα, Κουτσονίκα, Ίσκο και Ράγκο με τις ευλογίες του ηγούμενου του Μοναστηριού, δ) Μονή Ευαγγελιστρίας στην Κυψέλη (1700), ε) Μονή Αγίας Αικατερίνης στον Καταράκτη (1860), στ) Μονή Γεν. Θεοτόκου Μουχουστίου, ζ) Μοναστήρι Αγίας Παρασκευής στα Πράμαντα (1876) η) Γέφυρα Πλάκας (1868).

2. Φυσικές ομορφιές: α) Η ζώνη της ελάτης κατά μήκος και στους πρόποδες της οροσειράς των Τζουμέρκων είναι μια μόνιμη πηγή ομορφιάς και υγείας, β) Καταρράκτες στο ομώνυμο χωριό Καταράκτης, γ) Σπήλαιο Πραμάντων «Ανεμότροπα». Το σπήλαιο βρίσκεται στο στάδιο της εξερεύνησης. Οι πρώτες έρευνες μιλάνε για σπήλαιο με σταλακτίτες και σταλαγμίτες μοναδικού κάλλους. δ) Υψώματα Τζουμέρκων μεταξύ Θεοδωριάνων και Μελισσουργών που προσφέρονται για ε-

γκατάσταση χιονοδρομικού κέντρου (Μελέτη Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης).

3. Ξενοδοχειακές Μονάδες: Πράμαντα (1), Καταράκτης (1), Βουργαρέλι (3), Θεοδώριανα (1), και υπάρχουν και δωμάτια ενοικιαζόμενα στους Μελισσουργούς, την Άγναντα, την Κυψέλη κ.λπ.

4. Μουσεία: Ιδιωτική συλλογή λαογραφικού υλικού Παντελή Καραλή στην Κυψέλη.

B. Προτάσεις

1. Συγκοινωνία: α) Άμεση κατασκευή του κεντρικού οδικού άξονα: Άρτα-Πλάκα-Μελισσουργοί με προδιαγραφές τουλάχιστον επαρχιακού δρόμου. β) Ολοκλήρωση του εθνικού δρόμου: Άρτα-Βουργαρέλι-Τρίκαλα. γ) Ανακατασκευή του επαρχιακού δρόμου Ανεμοράχη-Κυψέλη. δ) Το μεγάλο έργο της σύνδεσης της περιοχής Τζουμέρκων με την περιοχή Ξηροβουνίου με την κατασκευή γέφυρας μεταξύ Σκούπας-Ράμιας μπορεί μελλοντικά να είναι έργο μεγάλης πνοής, αν π.χ. γίνει πάνω στη στέψη του Β' φράγματος του Αράχθου που προβλέπεται να γίνει στην περιοχή. Η ελικοειδής προσέγγιση της γέφυρας και από τα δύο μέρη, τα εδαφολογικά προβλήματα που υπάρχουν, τουλάχιστον από την πλευρά της περιοχής Σκούπας, το συνολικό κόστος σε σχέση με το όφελος, τα χιλιόμετρα και η ταχύτητα επικοινωνίας σε σχέση με τους άλλους οδικούς άξονες επικοινωνίας, είναι μερικά στοιχεία που σίγουρα προβληματίζουν τον κάθε καλόπιστο μελετητή για την άμεση σκοπιμότητα του έργου, όταν οι υπάρχοντες κεντρικοί οδικοί άξονες της περιοχής είναι απαράδεκτοι.

2. *Τουριστική υποδομή – Προβολή και συντήρηση μνημείων.* α) Άμεση εξερεύνηση του Σπηλαιού Πραμάντων, β) Κατασκευή πίστας χιονοδρομικής στα Τζουμέρκα, σύμφωνα με την υπάρχουσα μελέτη, γ) Συντήρηση γεφυριού Πλάκας σύμφωνα με τη μελέτη του Μετσόβειου Πολυτεχνείου που προώθησε ο Πολιτιστικός Σύλλογος Άρτας «Ο Μακρουγιάννης», δ) Στέγαση του αξιόλογου μουσείου λαογραφικού υλικού του Παντελή Καραλή στην Κυψέλη, ε) Συντήρηση, αξιοποίηση και προβολή όλων των βυζαντινών και νεότερων μνημείων της περιοχής σε συνεργασία με την αρχαιολογική Υπηρεσία, στ) Προσπάθεια για εμπέδωση της άποψης για πέτρινες κατασκευές και υποχώρηση των τσιμεντοκατασκευών, σε επίπεδο Φορέων και Ιδιωτών, για συντήρηση και αποκατάσταση του παραδοσιακού χρώματος των οικισμών της περιοχής, ώστε να λέμε τα Τζουμερκοχώρια όπως λέμε τα Ζαγοροχώρια ζ) Ανάδειξη των ιστορικών τόπων της περιοχής (Αρχαία Αθαμανία, «Καστριά» Κυψέλης και Βουργαρελίου, Μάχες «Σταυρού» 1821, «Βουργαρελίου» 1824 και Πλάκας στην περίοδο της τουρκοκρατίας, συμφωνία της Πλάκας μεταξύ Άρη και Ζέρβα στη νεότερη περίοδο κ.λπ.) η) Έκδοση τουριστικού οδηγού της περιοχής και θ) Επικοινωνία και ενημέρωση τουριστικών γραφείων του Εσωτερικού και του Εξωτερικού για τις δυνατότητες της περιοχής, ώστε να οργανώνουν εκδρομές, ημερήσιες ή με μια διανυκτέρευση, στα Τζουμερκοχώρια, δεδομένου ότι οι ακτές του Ιονίου από Θεσπρωτία μέχρι Λευκάδα - Πρέβεζα φιλοξενούν στα ξενοδοχεία

τους πολλά γκρουπς του Εσωτερικού και του Εξωτερικού. Βέβαια προέχει η υποδομή και οι εξασφαλισμένες υπηρεσίες διαμονής και φαγητού.

3. *Υγεία:* α) Αναβάθμιση της λειτουργίας των Κέντρων Υγείας Βουργαρελίου και Άνω Καλεντίνης, ανέγερση και λειτουργία Κέντρων Υγείας Αγνάντων και Πραμάντων, οργάνωση και στελέχωση περιφερειακών ιατρείων και αγροτικών ιατρείων κοινοτήτων περιοχής β) Κατασκευή κεντρικού σφαγείου στην περιοχή, οργάνωση σκουπιδότοπου και αγορά απορριματοφόρου οχήματος, που θα εξυπηρετούν την ευρύτερη περιοχή. Σφαγείο, σκουπιδότοπο και απορριματοφόρο όχημα μπορούν να εξασφαλίσουν για την περιοχή τους οι Σύνδεσμοι Κοινοτήτων Ανατολικών και Δυτικών Τζουμέρκων.

4. *Κτηνοτροφία.* Συνέχιση και ολοκλήρωση του προγράμματος βελτίωσης ορεινών βοσκοτόπων με την κατασκευή δρόμων προσπέλασης, στεγάστρων, ποτιστρών κ.λπ. και εξασφάλιση διάθεσης των προϊόντων επί τόπου.

5. *Οικοτεχνία – Τυποποίηση προϊόντων.* α) Οργάνωση οικογενειακών οικοτεχνικών μονάδων για ύφανση και κέντημα παραδοσιακών υφαντών (φλοκάτες, χεράμια, κελήμια κ.λπ.) β) Καλλιέργεια και τυποποίηση αρωματικών φυτών (τσάι βουνού, ρίγανη, χαμομήλι κ.λπ.) γ) Ανάπτυξη μελισσοκομίας και τυποποίηση προϊόντος (μέλι, κερί) δ) Εξόρυξη ρίζας ρεϊκής, κατασκευή ξυλόγλυπτων αντικειμένων και εμπορία ε) Εντατικότερη καλλιέργεια ζαμπέλας, συστηματική παρασκευή τσίπουρου, τυποποίηση και οργάνωση διάθεσης προϊόντος στ) οργάνωση

εμφιαλωτηρίου πόσιμου νερού, πέρα από το υπάρχον.

Όλες οι παραπάνω δραστηριότητες μπορούν να λειτουργήσουν σε επίπεδο Τοπικής Αυτοδιοίκησης περιφερειακά ή σε επίπεδο Συνεταιρισμών και φυσικά υπάρχει δυνατότητα χρηματοδότησής τους από προγράμματα της Ε.Ο.Κ.

6. Κυψέλη

Ειδικά για την Κοινότητα Κυψέλης προτείνω:

α) Προσωρινή στέγαση του λαογραφικού μουσείου Παντελή Καραλή σε μια από τις μεγάλες αίθουσες του Εκκλησιαστικού οικήματος που στεγάζεται σήμερα το Δημοτικό Σχολείο, που μπορεί ν' απελευθερωθεί από το Δημόσιο, αφού το Δημοτικό Σχολείο μπορεί να λειτουργήσει στις υπόλοιπες αίθουσες. Η θέση είναι καταλληλότερη και η αίθουσα άνετη για την ανάπτυξη των εκθεμάτων του μουσείου.

β) Ολοκλήρωση των έργων παραδοσιακής ανάπλασης της κεντρικής πλατείας του χωριού σύμφωνα με την υπάρχουσα αρχιτεκτονική και πολεοδομική μελέτη.

γ) Εξασφάλιση κανονικής βατότητας στον περιφερειακό δρόμο: Πλατεία Κυψέλης-Νεκροταφείο-ΠατροΚοσμάς-«Διάσελο»-Ρουπακιά (Άγ. Κωνσταντίνος)-Σκιαδάδες-«Διάσελο» για εξυπηρέτηση της κτηνοτροφίας, του Δάσους, του οικισμού Ρουπακιάς και του τουρισμού.

δ) Ηλεκτροδότηση οικισμού Ρουπακιάς με προοπτική ανάπτυξης θερμέρου.

ε) Μετατροπή του Δημοτικού Σχολείου Αγίου Γεωργίου σε ξενώνα από την κοινότητα Κυψέλης, αφού βρίσκεται σε

μόνιμη αχρησία και κατασκευή από ιδιώτες δωματίων για εκμίσθωση.

στ) Ολοκλήρωση αίθουσας πνευματικού κέντρου Κοινότητας, λειτουργία σ' αυτή βιβλιοθήκης και έκθεσης ευρημάτων «Καστριού».

ζ) Αντικατάσταση αμιαντοσωλήνων και ανακατασκευή υδραγωγείου, κατασκευή αθλητικού Κέντρου, ολοκλήρωση δασικών έργων στη «Γκούρα» και κατασκευή δεξαμενών άρδευσης για Άγιο Γεώργιο και Κάτω Κάμπο.

7) Σε Εθνικό και Περιφερειακό επίπεδο, για να μιλάμε για ουσιαστική ανάπτυξη της Περιφέρειας και της συγκεκριμένης περιοχής Τζουμέρκων, πρέπει να γίνει η σιδηροδρομική σύνδεση της Ηπείρου με το υπόλοιπο εθνικό σιδηροδρομικό δίκτυο, μετά από ορθολογική οικονομοτεχνική μελέτη και να κατασκευαστεί η γέφυρα Ρίου-Αντιρίου.

Πιστεύω ότι, με τις απόψεις και τις προτάσεις μου αυτές, θα δώσω το ερέθισμα και τους προβληματισμούς σε κάθε Τζουμερκιώτη, όπου κι αν ζει, αλλά ίσως και σε κυβερνητικούς και υπηρεσιακούς παράγοντες, για να δημιουργηθεί ένας γόνικος και ουσιαστικός διάλογος, μέσα και από τις στήλες του περιοδικού του Συλλόγου των Κυψελιωτών Αθήνας «Ο Άγιος Κοσμάς», με μοναδικό στόχο την ανάπτυξη της περιοχής των Τζουμέρκων, που τόσα πολλά προσφέρει με το ανθρώπινο δυναμικό της σ' όλη την Ελλάδα, αλλά τόσα λίγα δέχεται από την ελληνική Πολιτεία.

Ο Λεωτέρης Φλούδας είναι μέλος του Οικονομικού Επιμελητηρίου Ελλάδας

Ευανθία Νταβαντζή

Στον καιρό του θερισμού

Ως απαράβατη νομοτέλεια μας ακολουθεί πάντα ο κύκλος: σπορά, γέννηση, θερισμός σε κάθε κίνηση στη ζωή μας –πέραν του τυχαίου και της υπέρβασης, που συμπληρώνουν ως ουραγοί τις ενέργειες για την επιβίωση και τη διαβίωση– και πιο απλά του λαού μας η ρήση: «ό,τι σπείρεις θα θερίσεις». Έτσι, καθώς όλα οδεύουν στον καιρό του θερισμού, επιστρατεύονται οι καλύτερες δυνάμεις για τη συγκομιδή του αποτελέσματος.

Αν τούτες οι σκέψεις αγγίζουν τον καθένα στις εσωτερικές του μύχιες εκμυστηρεύσεις και τα όνειρα, βρίσκουν ταυτόχρονα απλή εφαρμογή και στον αγώνα των δικών μας ανθρώπων, στη ζωή των αγροτών της ορεινής Ηπείρου, των γονιών, των παπούδων και στην καρδιά της παιδικής μας ηλικίας, στη γενέτειρα γη των Τζουμέρκων, τη Χόσεψη. Ο καθημερινός αγώνας και η επαφή μ' αυτή τη γη, τη σκληροτράχηλη, την έκανε γόνιμη, παραδομένη στον ανθρώπων της τα χέρια, όταν, εκεί, στο θεριστή το μήνα, είχε πια παιχτεί, ως τα ακραία του όρια, το παιχνίδι της κατάκτησης, με ιδρώτα πολύ, ροζιασμένα χέρια, δουλεμένα σώματα, απογοητεύσεις, προσευχές στην Παναγιά, ατελείωτες νοτιασμένες μέρες και νύχτες και βουητά ανελέητων αέρηδων. Τότε κι εκείνη ανταπέδιδε τα κίτρινα στάχυα της, όσο μπορούσε, και καρτερούσε, όπως η γυναίκα τη γέννα της, την ώρα του θερισμού.

Αυτή ήταν μια μεγάλη ώρα. Κι επειδή η χαρά θέλει μοιρασιά και συντροφιά και το «μεντάτι» –συνεργασία, αλληλοβοήθεια– δίνει πιο γρήγορα και ικανοποιητικά αποτελέσματα, πριν έρθει ο ήλιος το πρωί, σήμερα στον ενός το χωράφι, αύριο στον γείτονα, μεθαύριο στον συγγενή ή του φίλου, χαρούμενα πρόσωπα, με άσπρα μαντήλια στο κεφάλι, δρεπάνια στο χέρι, μακριά μανίκια και παντελόνια ή φούστες –ανάλογα με το πόσο κακό ήταν η αλλαξοπιστία στο ντύσιμο των γυναικών– έφταναν στα χωράφια για τη συγκομιδή του καρπού.

Γέλια, χαρές, πειράγματα, απαραίτητα στοιχεία για το καλό ξεκίνημα και την καλή διάθεση, έσπαζαν τη σιγαλιά του πρωινού και πριν την πρώτη κίνηση του νοικοκύρη με το δρεπάνι, η σιωπή, το δέος, ο σταυρός, η επίκληση στην ανώτερη δύναμη, αυτή η πανάρχαια ανάταση στον ουρανό και η κάθοδος στη γη του ανθρώπινου βλέμματος, για εξευμενισμό των άγνωστων υπερφυσικών δυνάμεων. Αμέσως μετά η ευχή για τις καλύτερες σοδειές, «τα καλά μπερεκέτια» και η έναρξη της εργασίας.

Το αριστερό χέρι, με μια κίνηση ευαισθησίας, αγκαλιάζει όσα κίτρινα στάχυα μπορεί –«χεριά», «χερόβολο»– και το δεξί συμπληρώνει, με το δρεπάνι, τη βία, τελικά, κατάκτηση. Μερικά «χερόβολα» κάνουν τη «σκουλίδα», μια αγκαλιά στάχυα, που δε λικνίζεται πια με το φύσημα του αέρα αλλά κείται από το ανθρώπινο χέρι, νεκρή για κείνη, ζωντανή για τον άνθρωπο, στην υπαίθρια κατοικία της. Καθώς ο ήλιος ανεβαίνει, αυξάνει η οριζόντια θέαση του χωραφιού έναντι της κάθετης, ο ιδρώτας λάμπει στα πρόσωπα, η συνεργία του άλλου ανεκτίμητου δώρου της φύσης, του νερού, γίνεται απαραίτητη για τους θεριστάδες. Κάτω απ' τον ίσκιο του δέντρου, που συμπληρώνει τη φυσική ισορροπία, λίγη ξεκούραση, λίγο νερό και «κολατσιό» –που η πρόνοια, «των φρονίμων τα παιδιά, πριν πεινάσουν μαγειρεύουν», έφερε εκεί– έρχονται να ανανεώσουν τη δύναμη, το κουράγιο και τη διάθεση για τον τελειωμό.

Και πάλι τραγούδια, όχι ειδικά του θερισμού αλλά γενικότερα, «παλιακά» τραγούδια, βγαλμένα μέσα απ' τη ζωή και τις ανάγκες της, τον πόνο, το χωρισμό, το θάνατο, την ξενιτιά και τον έρωτα, ανάλογα που η ψυχή του καθενός βρισκόταν –έφεραν στην επιφάνεια τον εσωτερικό κόσμο, καθώς τα χέρια συνέχιζαν την εργασία τους· για να φτάσει, κοντά στο μεσημέρι– προτού η φύση διαμαρτυρηθεί έντονα, με τον ήλιο της μεσούρανα, για τη νίκη του ανθρώπου πάνω της– η ώρα της ικανοποίησης για τον άνθρωπο, του τέλους της εργασίας, ίσως και για τη φύση που του έδωσε, αρκεί αυτός να μην περηφανεύεται πολύ για τη νίκη του· γιατί τότε μαζεύει τα μαύρα της σύννεφα και στέλνει την ξαφνική μπόρα ως ταπειώση. Προνόησε και πάλι ο άνθρωπος γι' αυτό, σ' αυτή την αέναη πάλη με τη φύση, φτιάχνοντας τη «θημωνιά», την κυκλική τοποθέτηση των σκουλίδων σ' ένα μέρος, όπου, με τεχνητά μέσα, μπορούσε να την προστατεύσει, αναμένοντας τον κατάλληλο χρόνο της ολοκλήρωσης του αγώνα του, το σπόρο στα «αμπάρια» του.

«Το χέρι είναι για το δημιουργό ένα θαυμάσιο εργαλείο, το πρώτο εργαλείο, η προέκταση της ανθρώπινης νόησης, πηγή ισορροπίας και συνάντησης του ανθρώπου με την ύλη». Το ανθρώπινο χέρι υλοποίησε τις διεξόδους που έδωσε ο νους για την επιβίωση και στους δικούς μας ανθρώπους –τιμήμα κι αυτοί του ρου της ιστορίας– κι έδειξε σε μας τους νεότερους –που ίσως τα χέρια μας έχουν γίνει αδέξια– πως ο αγώνας αξίζει, η ζωή μάς δίνει, η γαληνεύτρα μάνα γη μάς αγκαλιάζει.

γράμμα από ένα νησιώτη

Αγαπητέ μου φίλε Μπάμπη,

Έλαβα το μήνυμά σου για την απόφαση που πήρατε, εσείς οι Αθαμάνες, να εκδώσετε ένα τοπικό περιοδικό. Χάρηκα πολύ, γιατί πιστεύω ότι, έτσι όπως έχει γίνει η ζωή μας σήμερα, έτσι όπως έχει γίνει η ανάπτυξη στην Ελλάδα μετά τον Πόλεμο, η μόνη ελπίδα μας (αστών, ορεινών, πεδινών, νησιωτών, διασπαρμένων, όλων μας) είναι η άνδρωση τέτοιας μορφής πρωτοβουλιών που να στρέφουν την προσοχή μας στην περιφέρεια, στη σημασία που έχει ένα νέο αναπτυξιακό ξεκίνημα της χώρας, που να προβάλλει και να αξιοποιεί τις τοπικές δυνατότητες.

Ωστόσο τι μπορώ να γράψω εγώ, ένας νησιώτης, για μια ορεινή και απομονωμένη περιοχή της Άρτας; Θα θυμάσαι ασφαλώς εκείνο το καταπληκτικό: «Τι γυρεύει ένας Υδραίος στη Λάρισα;»

Το σκέφτηκα, το ξανασκέφτηκα, και τελικά αποφάσισα να συμμετέχω και γω, αν θέλετε, στην προσπάθειά σας αυτή, του περιοδικού, για πολλούς λόγους.

Πρώτα-πρώτα γιατί υπάρχει μέσα μου μια απροσδιόριστη αγάπη για τον τόπο σας, έτσι όπως τον γνώρισα και τον θυμάμαι, με τους καταπληκτικούς ανθρώπους, και την εξίσου καταπληκτική φύση αλλά και ιστορία και παράδοσή του.

Έπειτα, παρ' όλο που είμαι νησιώτης, και ομολογώ ότι νιώθω πολύ «άβολα» στη Λάρισα και γενικά στις καμπίσιες περιοχές, δε μου συμβαίνει το ίδιο όταν είμαι στα βουνά. Νομίζω ότι αυτό είναι εντελώς φυσικό, γιατί σε μια ορεινή περιοχή μπορώ να αναγνωρίσω τη νησιώτικη πατρίδα μου, ενώ σε μια καμπίσια δεν μπορώ. Και να γιατί:

Η πατρίδα σας μοιάζει με τη δική μου. Έχουν και οι δύο μια ή το πολύ δυο πύλες εισόδου: Λιμάνι εμείς, δρόμο εσείς. Έχουν και οι δύο βουνό, και οι οικισμοί βρίσκονται στις πλαγιές και στις υπώρειές του. Αυτό λοιπόν που πιστεύω ότι μας ενώνει είναι το χαρακτηριστικό της απομόνωσης, και της σχετικά ελεγχόμενης «εισόδου». Επιπλέον, το χειμώνα, και σε εσάς και σε εμάς, το πρόβλημα της απομόνωσης γίνεται οξύτερο.

Όσα προβλήματα κι αν δημιουργεί το γεγονός αυτό της απομόνωσης, της μη εύκολης πρόσβασης από «ξένους», της μη εύκολης τροφοδοσίας, άλλα τόσα κοινά χαρακτηριστικά αποτυπώνει στη συμπεριφορά των ντόπιων. Δεν είναι παράξενο που κι εσείς και εμείς είμαστε φιλόξενοι, είμαστε ντόμπροι στις συνεργασίες μας, αλλά ταυτόχρονα ξέρουμε να προσέχουμε, ξέρουμε να περνάμε από «ψιλή κρισάρα», κάθε «φρούτο» που μας έρχεται λόγω της εξέλιξης του πολιτισμού, αλλά και

κάθε «ξένο άνθρωπο». Γενικά, κρίνουμε, αλλά και έχουμε κριτήρια να κρίνουμε, με πρώτο, το ότι ο τόπος (νησιώτικος ή ορεινός) είναι γενικά «εύθραυστος» ή «ευαίσθητος» και δεν σηκώνει πολλά-πολλά. Πρέπει να πειστούμε για να υιοθετήσουμε μια καινοτομία.

Επίσης, ξέρουμε πολύ καλά τι χρειάζεται ο τόπος μας για να βελτιωθεί, τι του λείπει. Αυτό, εκτός από κοινό χαρακτηριστικό, νομίζω ότι είναι και ένα σημαντικό πλεονέκτημα που διαθέτουμε, αρκεί να το συνειδητοποιήσουμε, να το αναγνωρίζουμε και να το αξιοποιούμε συνολικά σαν τοπική κοινωνία, ανεξάρτητα από το αν εμείς βρισκόμαστε κάπου στο Αιγαίο και εσείς κάπου στην ορεινή Πίνδο.

Υπάρχει και ένας άλλος λόγος που πείστηκα για αυτή μου τη συμμετοχή στην προσπάθειά σας. Το να γίνει άλλο ένα έντυπο εσωτερικής (τοπικής) κατανάλωσης που να ανακυκλώνει ειδήσεις για γάμους, βαφτίσια και θανάτους, και άλλες τοπικές ειδήσεις δεν είναι αυτό που χρειάζεται η εποχή μας.

Το να καταφέρετε να φτιάξετε ένα έντυπο που να είναι μεν τοπικό, να έχει και τέτοιες ειδήσεις, αλλά να μην είναι τοπικιστικό, που να έχει τέτοια ύλη ώστε να κινείται και το ενδιαφέρον άλλων περιοχών, και κυρίως να κινείται η διαδικασία της ενημέρωσης και της γνώσης, θάνατι πιστεύω ένα μεγάλο βήμα, γιατί αυτό χρειάζεται η εποχή μας: ενημέρωση «από τα μέσα», διάλογο πάνω σε πραγματικά σημερινά προβλήματα, ανταλλαγή απόψεων και εμπειριών.

Αγαπητέ μου Μπάμπη,

Πιστεύω ότι ο διάλογος που ανοίγουμε τώρα, μέσω του περιοδικού σας, έχει πολύ μέλλον. Σε παρακαλώ, να διαβιβάσεις στους συντοπίτες σου τις καλύτερες ευχές μου για την επιτυχία του περιοδικού, και να τους πεις επίσης ότι, με αφορμή το περιοδικό σας, η σκέψη μου είναι ήδη εκεί, στα περήφανα Αθαμανικά όρη, στην περήφανη χώρα των Αθαμάνων, τόσο, που ενώ δεν τόχα προγραμματίσει, θάρθω μέσα στο καλοκαίρι κατά 'κει. Επομένως, μπορείτε να θεωρήσετε ότι ήδη το περιοδικό σας άρχισε να δημιουργεί μια άλλη κατάσταση, και μάλιστα πριν τυπωθεί το πρώτο τεύχος.

Τέλος, καλέ μου φίλε, οφείλω να σου διαβιβάσω μια θεματολογία για τα επόμενα τεύχη, ώστε να την έχετε υπόψη σας, να την εγκρίνετε, και να μου δώσετε το σήμα να προχωρήσω, αν θέλετε να έχετε τη φωνή, και τη «ματιά» ενός νησιώτη μαζί σας.

Ιδού λοιπόν μερικά θέματα:

- Τι προβλέπουν διάφορα κρατικά προγράμματα για την περιοχή
- Πώς ήταν η ορεινή παραδοσιακή οικονομία, πώς άλλαξε, γιατί άλλαξε και τι πρέπει να γίνει.
- Τι είδους «ανάπτυξη» ή «αναβάθμιση» έχει ανάγκη μια ορεινή απομακρυσμένη κοινωνία
- Τι γίνεται με το σπάνιο και απειλούμενο είδος της καφέ αρκούδας, αλλά και με διάφορα άλλα είδη που υπάρχουν στην ορεινή Ελλάδα.

- Πώς ήταν και πώς άλλαξε η ελληνική φυση από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.
  - Περί ορεινού τουρισμού και οικοτουρισμού.
  - Για τα δάση, και τη δασική οικολογία.
  - Κυνήγι, οικολογική φωτογραφία, τοπική οικονομία και άλλα περισσότερο ή λιγότερο οικολογικά.
  - Περί του νομού Άρτας, και περί των αναπτυξιακών σχεδίων των γύρω νομών.
  - Ταξιδιωτικές εντυπώσεις, μικρά διηγήματα, μικρές συνεντεύξεις με σχολιασμό και με παρατηρήσεις για την τοπική κοινωνία.
  - Φωτογραφικό υλικό, με σχολιασμό και παρατηρήσεις, για τα καλώς και κακώς κείμενα.
  - Περί αυθαιρεσίας στην οικοδομή, στην οδοποιία, στη διαμόρφωση κοινόχρηστων χώρων.
  - Πολιτισμός, μνημεία και η ανάδειξη του ιστορικού πλούτου.
  - Τι κάνει εντύπωση σε έναν «ξένο» που επισκέπτεται την περιοχή σας.
- Αυτά! σε χαιρετώ, όπως και τους αναγνώστες του περιοδικού, μέχρι και το επόμενο γράμμα μου.

Φιλικά
 Ηλίας Γιαννίσης
 24/6/93

